

## **The Project Gutenberg eBook of Carinus; A nagyenyedi két fűzfa, by Mór Jókai**

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at [www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org). If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Carinus; A nagyenyedi két fűzfa

Author: Mór Jókai

Release date: December 20, 2012 [EBook #41670]

Language: Hungarian

\*\*\* START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK CARINUS; A NAGYENYEDI KÉT FŰZFA \*\*\*

E-text prepared by Tamás Róth, Albert László,  
and the Online Distributed Proofreading Team Europe  
(<http://dp.rastko.net>)

Megjegyzés: Facebook oldalunk: <http://www.facebook.com/PGHungarianTeam>

---

# **CARINUS.**

HISTORIAI NOVELLA.

\*

## **A NAGYENYEDI KÉT FŰZFA.**

BESZÉLY.

IRTA

**JÓKAI MÓR.**

TIZEDIK KIADÁS.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1915.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

---

## Historiai novella.

A császárok korszakában Róma környéke fény és pompa dorgában vetekedett magával a fővárossal.

Mindenütt a római patriciusok villái tüntek elő a környékben, úri kényelem tanyái, miknek kellemesekké alakításában remekelt mindenféle művész, - a szobrásztól a szakácsig.

E derék patriciusok, kik közül egynémelynek jövedelme nyolcz, kilencz millióra ment föl, gyakran voltak azon kellemetlen helyzetben, hogy Rómát kerülniök kellett; az unalom, a sértett hiuság, a nép és a praetorianok lázongásai, legtöbbször a császári gyanú kényszeríték őket elhagyni a világváros kapuit s mezei jószágaikra kivonulni.

Igy élt már több év óta Tiber-torkolati jószágán az öreg Mesembrius Vir, a legvénebb senator, ki, a mióta Probus meghalt, lábát sem tette Rómába és felé sem nézett a senatusnak. Ő ugyan a köszvényt és a hályogot okozta, melyek lábaival és szemeivel parancsoltak, s akárki jött hozzá, nem látta őt máskép, mint currulis székén ülve, elefántcsont mankójával kezében, s szemei előtt hosszú zöld ernyővel.

-4-

Két leánya volt az öregnek. Az egyik, Mesembria I., korán férjhez ment egy császári kegyből nagy úrrá lett libertinhoz; később a libertin elveszte fejét, vagyonai és a császári kegy a szép hölgyre maradtak, ki nem sokára Róma Aspasiájának lőn kiáltva Glyceria melléknévvvel.

Mesembrius természetesen, ha Glyceriáról beszéltek előtte, nem csak vak, hanem még süket is volt, az ő száján pedig e név ki nem jött soha.

Másik leánya volt Mesembria II. (keresztési nevén Sophronia), ki szüntelen az öreg úr mellett volt mezei jószágán; szép és erényes hajadon, kinek három görög istennő látszott kölcsönözni bájait. Juno termete kecséit, Venus arcza búbját, Psyche lelke szendességét.

Pedig Sophronia nem igen nagy hála kötelezé le maga iránt a pogány istennőket; a közel tengerparton élt a bölcs Eusebius, az apostolok utóda; a szép hölgy régóta látogatá a titkos gyűlhelyeket, hol e szent férfi hirdeté a Krisztus híveinek az igét az egy Istenről, ki él lélekben és igazságban.

A vén Mesembrius jól tudá, hogy kedvencz leánya titkos proselytája az új hitnek, és nem ellenzé azt; még magával leányával sem vétette észre, hogy ő sejt ebből valamit.

Jöttek azonban Rómából délczeg patricius ifjak, a szép hajadon híre által ide csalva, kik mind azon reménnyel kecsegtették magukat, hogy kezét és szívét és milliót megnyerhetik. Mesembrius szívesen fogadá őket; nagy lakomát rendezett tiszteletökre, előhozatta százéves borait; az ifjaknak nem sok kellett a folyékony tűzből, hogy leittasodjanak: az utolsó libatió után mindegyik olyannak mutatta magát, a milyen valóban volt, s kibeszélte szívének legtitkosabb hajlamát.

-5-

Az öreg Mesembrius hallgatott és elmélkedett.

Az egyik kéjencznek mutatta magát és dicsőíté Proculus s a praegustator Maximin erényeit; másik ment volt e hajlamtól, hanem annál nagyobb vágyat árult el despotának és rabszolgának lenni egy személyben; s ha találkozott is végre egy omnibus numeris solutus, midőn az utolsó témára került a sor, - a keresztyének felőli véleményre, - a többiekkel együtt az is elárulá azon hitét, hogy a keresztyén felekezet nem egyéb egy istentagadó sectánál, mely magát a circusból, népünnepélyekből, secularis játékokból visszahuzva, konok gyászolásával zavarja a nép örömeit, s e helyett sötét barlangokban borzasztó ritusokat végez, felavatottjait kényszerítve egy lisztbe pólált csecsemő szívet átverni késeikkel, s annak véréből inni; hogy az istenek haragja ezek miatt látogatja a földet árvizekkel, döghalállal, földrengéssel és barbárokkal, és hogy ezeket nem lehet eléggé olajba főzni, szurok közt égetni, vadállatokkal széttépetni s elevenen elásni, hogy az országról elforduljanak az ég csapásai.

Mesembrius eleget hallott, s egyiknek sem adta leányát. Tisztelte a martirokat, de nem óhajtá leánya nevét köztük említettetni.

Egy visszautasított kérő sem látta Sophroniát.

-6-

Egy napon fiatal napbarnított arczu lovag szállt be a vén Mesembriushoz. Az öreg látta őt jönni kerti laka trichilumából, hol botjára támaszkodva ült, s daczára hályogos szemeinek, már messziről rákiálta:

- Ah, te jösz hozzám, Manlius Sinister? jer, jer, itt vagyok.

Az öreg meg tudta látni, a kit akart.

Az ifju odasietett hozzá, megölelte s megszorítá kezét.

- Hogy megféríjasodtál, szólott mosolygó arczczal Mesembrius, s mintha szemei nem elégítenék ki, kezeivel is végig tapogató az ifju arczvonalmait, karjait, vállait; a mióta Probussal elmentél, egész ember lett belőled; hát te is leányomat megkérni jöttél, úgy-e?

Az ifjut zavarba hozá az egyenes kérdés.

- Nem vagyok ily önző, Mesembrius, engem régi barátságunk hozott lakodba.

- Tudom, tudom, ismerjük a barátságnak azt a nemét, a mi egy fiatal ember és egy vén ember között szokott lenni, a kinek szép leánya van; mert leányom nagyon szép, Manlius; igen szép! hogyha látnád! Oh ne mondd, hogy láttad, ezelőtt négy esztendővel mi volt az? te is gyermek voltál, ő is; mit értettél akkor hozzá? De most! oh Manlius, az nagy hiba volna tőled, ha bele nem szeretnél.

- Mit használ az nekem, öreg barátom? te annyi kérést elutasítál ajtód előtt, kik nálamnál jobbak, gazdagabbak és hatalmasabbak voltak, hogy én még reményleni sem merek.

-7-

- Hogyne, Manlius? hát nem lehetsz-e te is gazdag és hatalmas? Carinus császár nem játszópajtásod volt-e? hát nagybátyád, a derék Quaterquartus nem leghíresebb augur-e Rómában? kinek minden jóslata beteljesül, ki kezében tartja a császárok és országok jövődjét.

- Ez mind igaz.

- Ugy-e bár? Látod, te még nagy ember lehetsz. Csak Carinus kegyét kell kissé keresned s nagybátyádnak kedvében járnod. Ugy-e pedig az könnyű dolog?

- Legalább nem nehéz.

- Lásd, lásd. Még ki tudja, mi nem lehetsz? Mibe kerül Carinusnak a kedvedért egy gazdag senatort a vízbe fojtatni a palotáit és kincseit neked adni? s akkor neked is lesz palotád és rabszolgáid, rózsavízben fürödhetsz, s pávanyelveket ebédelhetsz. Mi áll utadban? Erre a dicsőségre hason mászva is eljuthatsz. Hason mászva, mondom.

Manlius hagyta az öreget beszélni.

- No, de maradj itt nálam, a míg kedved tartja és mulasd magad.

Estefelé pompás vendégség állt készen Manlius tiszteletére, összegyűjtve mind abból, a mi nyet, szemet és lelket gyönyörködtet.

Az ifju arcza lángolt az ó falernumi tüzetől; gyakran csapkodott öklével az asztalra, feledve a tiszteletet gazdája iránt.

Mesembrius észreuvé, hogy vendégének lelke nyilik a bortól, s fél könyökére emelkedve, hozzáfogott az examenhez.

-8-

- Hát Manlius, mit szólsz e falernumihoz? nincs-e igazam, midőn azt mondom, hogy Itália a föld keble, mert itt vannak a föld emelői: azon hegyek, melyek e bort termik?

- És én mégis ittam már életemben lelkesítőbb italt.

- Lelkesítőbb italt, Manlius? Kinek az asztalánál ittad azt, Manlius?

- Az Euphrat vizéből.

- Mit beszélsz?

- A ktesiphoni csata után volt az. Egész nap verekedtünk, karomon a vér, arczomon az izzadság csurgott alá. Estére tönkre volt verve a persa had, s ezen egy napon kiáradt az Euphrat medréből.

- S te akkor ittál belőle?

- Igen. Annak a víznek részegítő ereje van.

- A dicsőség részegítte le, Manlius. Az volt abban a vízben!

- Nem tudom, mi volt benne? mert a hogy sisakom tele merítém, le sem vettem addig ajkamról, míg egy cseppig ki nem ürült.

- Hanem azután vígan is voltatok, úgy-e bár? Hejh kedv szerint lehetett mulatni az elfoglalt Ktesiphonban. Képzelem, jól lehetett dolguk azoknak a szép feketeszemű menyecskéknak, a kik hevenyében férj nélkül maradtak, meg azoknak a palotáknak s raktáraknak, miknek gazdáit agyonvertétek. Uszott a katona tejben, vajban.

- Nem igen uszott biz az, mert még azon az éjszakán továbbutaztunk, s mi a bogárszemű menyecskéket illeti, kemény parancsa volt minden vezérnek, hogy az elfogott hölgyek erényét katonáival tiszteletben tartassa.

-9-

- No, no. Nem igen szigorúan szoktátok ti venni az ilyen parancsokat. Ismerjük már ezt.

- Mehercule! rosszul ismeritek, kiálta Manlius dühbe hozva. Annyira keményen vettük a parancsot, hogy én egy legiómból való katonát, ki egy szűzet elrabolt, lábainál fogva kötteték két lehajtott fához s úgy hasítottam kétfelé.

- No, de azért engem csak ne hasíts ketté, tréfálódzék az öreg Mesembrius, rendkívül gyönyörködve azon nemes méltatlankodáson, melyet vendége mutatott; azzal inte egy közelálló numid rabszolgának, ki egy faragványokkal ékes ezüst vedret tarta kezében: - jer Ramon, töltsd meg vendégem serlegét.

- Hagyd el, kiálta Manlius, meg tudom én azt még magam is tölteni, nem kell engem

megitatni, mint Carinust, a ki restell hozzányúlni a pohárhoz, mikor iszik, s azt hinné, hogy elfárad, ha egy fűgét saját kezével vinne a tányértől szájaig.

- Ej, ej, Manlius Sinister, te az Augustust rágalmazod.

- Aecastor! ez nem rágalom! hát nem tudnivaló-e róla, hogy lábai soha sem érik a földet, még fürdőszobájába is zselleszéken jár; a minap egy gyűrű volt az ujján, s azon panaszkodott, hogy nem bírja elviselni annak a nehéz gyűrűnek a terhét, s lehúzatta az ujjáról. Sőt többet mondok, most egy híres oklevélhamisítót hozatott ki a börtönből, ki rendkívül ügyes mások névalírásának utánzásában; ezt megtette főírnokának, hogy még saját nevének leírásával se legyen terhelve, s most ez a defraudator írja helyette minden országos okiratra a nevét.

-10-

- Oh Manlius. Te mégis nagyon sokat elmondasz Carinusról, pedig ő neked iskolatársad volt.

- Azzal nincs mit dicsekednem. Igaz, hogy sokszor megosztottam vele kenyeremet, mikor neki nem volt, s rongyos palliumát kicseréltem a magaméval! de nem óhajtom, hogy rám ismerjen valaha, mert könnyen úgy járhatnék, mint többi iskolatársai, kik megjelentek előtte, őt korábbi idők emlékeire figyelmeztetve, s kiket aztán Carinus menten bedugott a «feledés tornyaiba», hogy magát a multak kellemetlen érzéseitől megszabadítsa.

- Jaj Manlius, te úgy beszélsz, mint egy Seneca, így te soha sem fogsz Carinus kegye által magasra jutni.

Mikor is volt arra szüksége szabad rómainak? kiálta büszkén fölemelve fejét az eques; van kardom, van bátor szívem: ha ezek nem bírnak dicsőségre vezetni, nekem az olyan hatalom, melyet a porban fekvő lehet elnyerni, nem kell! ebeknek való az és libertinoknak.

Mesembrius kezeit dörzsölve kaczagott örömeiben s unszolta az ifjút, hogy igyék. A bor valódi jellemét kezdte visszaadni a római rossz világ közepett nem lelkéhez illő vonásokra szoktatott arcznak.

-11-

- Mondsza tovább, jó Manlius, a mit elkezdted; a ktesiphoni csatánál maradtunk: azaz, hogy ott maradt az ellenség, ti tovább mentetek, a míg mehettetek.

- Tisztelem ősz szakálladat, senator, de azt nekem ne mondd, hogy «a míg mehettünk». Mehettünk volna bizony a Jaxartesig: ember nem volt, a ki ellenünk tudott volna állani. Hiába pusztíták el utunk előtt a határt a futó persák; a római legióknak még a pusztaság sem állott ellen; minden katona hátán vitte tiznapieledelét (az egész thraciai útban a legkeményebb télszakon kinn aludtunk a fagyott rögön). A persák tapasztalák a megátolhatlan közeledésünket, s midőn egy barbár nevű telepítvény elé értünk, melynek kimondását római nyelvtől nem kívánhatják az istenek, ott táborot ütünk. - Alkonyat táján szemközt jöttek ránk a persa király követői: pompás, gyémántos emberek, befont hajjal, gyűrűkbe szedett szakállal, szépen kifestve pirosra, szemöldökük feketére s ujjuk tele gyűrűkkel, mint valami menyasszonyok, s kívánták, hogy vezessék őket az Augustus elé. - Carust értettem, nehogy Carinust véld. - Ekkor egy férfihoz vezették őket, ki ott ült a gyepen, fején egy sárga bőrsipka, és falatozott - jóféle avas szalonnát és nyers habot. Egy kopott és durvaszövetű biborpalást volt nyakában, mely őt másoktól megkülönböztet.

- Ez volt Carus, ráismerek! dörmögött közbe az öreg senator.

- Az Augustus félbe sem szakasztá vacsoráját a követek miatt, nyugodtan ropogtatva vas fogai alatt a nyers babot, mialatt azok amphitheatralis pathossal mondták el betanult beszédjüket, melynek mind fényes ígéretei, mind fenyegetései rosszul hangzottak a nyers lupinushoz, melyet a császár jóízűen evett. Midőn beszédjüket végzék, Carus levette kopasz, sima fejéről a sárga bőrsipkát, s rámutatva, szólt a követeknek: «nézzetek ide és tartsátok meg e szavakat: ha királyotok el nem ismeri Róma fenhatóságát s provinciáit vissza nem adja, a milyen kopasz ez az én fejem, olyan kopaszszá teszem országotokat».

-12-

- Erről is Carusra ismerek.

- A követek ijedten kotródtak tovább, a legiók jó kedvvel éneklék a hadi verset, melynek minden strophája ezen végződik: «mille, mille, mille occidit».

- Ez Carus dicsőítő verse, kiről azt hírlélek, hogy egyes viadalban ezer embert ölt meg az ellenségből.

- Igaz, annyit fogyasztott el.

- A fia tiz annyit ölt meg, csakhogy saját alattvalóiból. Sit venia verbo. De mondd csak tovább Manlius, mi történt veletek tovább? ezen egész hadjáratról mindenki másféle mesét mond. Egy azt állítja, hogy a fekete Lygiok támadtak meg benneteket, másik tumultusról beszél, harmadik csodákat említ. Annyi igaz, hogy ti a helyett, hogy előre haladtatok volna, egyszerre visszafordultatok, noha ember nem állhatott többé ellenetek, a mint mondad.

-13-

- Úgy van, ember nem állhatott többé ellen, de hát nincsenek-e hatalmasabb lények a föld felett?

- Valóban vannak; Róma istenei. De reménylem, hogy őket nem haragítatok magatokra, s auguraitok kitudakolák a kedvező auspiciumokat; veletek volt a világhírű Quaterquartus, derék unokabátyád.

- Valóban ott volt; áldozatfűst, állatok béle nem hiányzott, varju is jött elég a láthatárra.

- Manlius, nagyon profane beszélsz e szent dolgokról.

- Van okom rólok így beszélni. Segédcsapataink valahol egy félig bőrbbe öltözött embert fogtak el a pusztán, ki mint mondá, egy láthatlan Isten iránti tiszteletből vonult ki a magányba testét sanyargatandó, ott egy oszlopot rakott kőből, s ezen oszlop tetején töltött már harmincz telet és nyarat, egyiránt túrve fagyot és nap hevét, s ott állt napestig kiterjesztett karokkal, mint egy crux, vagy számtalan hajlongással gyakorlá magát fejének térdeiehez ütésében; néhány legionarius kíváncsi volt megszámlálni e hajlongásokat, de midőn azoknak száma már az ezerkilencszázig haladt, megunták a dolgot, s letaszíták a jámbort az oszlopról és megölték. (Simeon Stylites.)

- S te sajnálsz e nazarenust?

- Beszéljünk csendesen Mesembrius. Szavaimat vész kimondani és meghallani. Ne gondold, hogy ittas vagyok, s most gondolom ki e meséket. Én láttam ez embert haldokolni, mert későn jutottam oda megmentésére. Nem átkozódék. Arczán túlvilági boldogság kifejezése ült, szemeit ég felé emelte megdicsőülten s haldokolva megáldá gyilkosait. Én elűztem azokat a sebesülttől s enyhítőleg hideg vizet adtam neki, ő megköszönte s e szavakat sugá fülembé utolsó lehelletével: «Rómaiak! ne menjetek a Tigrisen túl, mert ott a láthatlan Isten paradicsoma van, ki nem engedi magát meggázolni!» Én elmondám ez intést a császár kisebbik fia, Numeriánnak, ki Cæsar korában is jó barátja volt minden jó katonának, s ő tudósítá felőle az Augustust, ki megdöbbenve az ascéta jóslatán, felszólítá Quaterquartust, hogy tartson auguriumot. Az én nagybátyám ismeretes arról, hogy oly oraculumokat tud mondani, mik meg nem hazudtolhatják.

-14-

- Merészen beszélsz Sinister.

- Így jósolta Probusnak egyidőben azt, hogy az ő családja fogja Róma fényét helyreállítani ezer esztendő múlva.

- Csak?

- A sok lituus forgatásból végre az lett a tudomány, melyet Quaterquartus dodonai ihlettséggel eldeclamált, hogy a legközelebbi csatában Isten fog harcolni.

- Azt nem tevé hozzá, hogy mellettünk-e, vagy ellenünk?

- Az imperator előrehaladást parancsolt s még aznap átkeltünk a Tigrisen. Naplementen többen azok közül, kik a martyr Simeon Stylitest megölték, borzadva látták őt egy dombtetőn kiterjesztett karokkal állani, mint egy keresztet, s hajlongni térdeiehez értetett fővel. Pedig én magam temettetém el a kimultat. Az éjszaka sötét lett, fellegek tódultak minden oldalról a láthatárra, messziről villogva, mintha csatára készülének egymással. A mennydörgés mindig közelebb jött, a világ elsötétült, soha nem hallott hangok kezdének körülöttünk üvöltöni, midőn villámlobbanásnál az égnek mélye megnyílt, úgy tetszék, mintha számtalan fényes alak nézne onnan reánk. Mindenik legiónak úgy tetszék, mintha a mellette levő legiók nagy küzdelmes tusába volnának keveredve, kardok és dárdák csörgése hangzott köröskörül, pedig sehol sem volt csata. A sötétben úgy hallók, mintha egész seregünk egyetlen zavart tömeggé volna gomolyodva, hol ember ember ellen küzd, a lovas cohortok gázolják a gyalogokat, a tribunok nyargalnak a seregek élén s a hadtömegek pusztítva omlanak egymásba, - s csak a perczig tartó villámlobbanásnál láttuk, hogy a legiók mind csendesen állnak szabályos négyszögökben, meg sem mozdulva helyükből. Ekkor egyszerre irtózatot ropogással omlott alá egy kigyózó tűztömeg, egyenesen csapva le soraink közé s megrázva alattunk az álló földet és körülöttünk a levegőt; a borzalom térdeinkre ejte, minden állat a földbe rejté arczát, s a rettentő szózat egy hatalmas Isten ítéletét mennydörgé füleinkbe. Midőn ismét felpillantánk, valami nagy tűz égett táborunk közepében. Az Augustus sátora volt az, melyet a villám megütött. Senki sem merte oltani, benne volt a császár és a sereg védisteneinek képei. Odaégték mind. Ki hát az Isten, ha nem ő? óh Mesembrius, való volna-e az, hogy él felettünk egy láthatatlan lény, ki ura égnek és földnek, s a holt kőalakok, kiket mi imádunk, önmagukat sem képesek megvédeni?

-15-

Mesembrius nyugodtan szorítá meg Manlius kezét. Eleget hallott.

- Ne szóljunk erről többet, Manlius. Ti visszatértetek a hatalom elől, mely utatokba állt. Az Isten volt! Hogy viselé magát a sereg ezután?

- Nem lehete őket többé rábírní, hogy előremenjenek; körülfalazták a helyet, melyen Carus-Augustus segélytelenül megégett Róma védisteneivel; most ott egy épület áll a pusztá közepén ajtó és ablak nélkül, hogy emberi láb ne léphessen az Istentől megátkozott helyre. A sereg megválasztá Numeriánt vezéreül, s követelte, hogy hozza őket vissza Illyriába. E hírt Carinusnak meghozni küldetém előre én, s ez az oka, hogy most látjuk egymást.

- Reménylem, hogy többször is fogjuk még látni. Öröm Rómában lenni, úgy-e bár?

- Nekem nem az, szeretnék visszamenni legiómhoz.

- Óh, úgy te még bizonyosan nem láttad Carinus circusát, a pompás secularis játékokat, minőket csak Rómában lehet feltalálni; nem élvezéd még Antonin thermæit, a rózsaillesztos meleg fürdőket, gemmákkal kirakott falaikkal; még tán szeretőd sincs Rómában Manlius?

-17-

- Láttam mindent és nem mulattatott. Mit bámuljak én, sebhelyekkel rakott legionarius, ki most jöttem Scythia széléről, circusaitok vérontó bohóczkodásain? Itt harcot csinálnak játékból, mi a harczból csinálunk játékot. A thermæket pedig soha sem szerettem; a meleg fürdő csak a

Quiritesnek való, nem a katonának. A vért a hideg víz is lemossa; a piszoknak persze, hogy meleg kell.

- De nem feleltél a harmadikra: nem találtál szép asszonyt Rómában? de mit kérdek így? megtalálnak téged ők, ha te nem keresed is őket. Oh Róma hölgyei nem kevélyek, nem rátartók; ha egyszer mutattad magad a forumon, a milyen délczeg, daliás ifju vagy, azt kellene tőled kérdenem: nem ragadtak-e még el? nem téptek-e darabokra, mint Orpheust a bacchansnők?

- Ah Mesembrius, nem fogják lépvezzővel a keselyűt.

- Eredj, eredj! miért volnál te keselyűbb a többinél? Mintha Venus galambjai nem fészkeltek volna Mars sisakjába? Eredj! Rosszul áll a te arczodhoz a tettetés. Hiszen elpirultál s semeid lesütötte. Miért akarsz vén embert, mint én, rászedni? vagy megváltoztak volna Carinus árnyékában a római erkölcsök? s mig eddigelé, ha a hat Vesta-szűz közül egy meghalt, helyét alig akadt valaki betölteni, most egyszerre mind az ő papnői lettek, a kik azelőtt Aphroditeé voltak?

- Ezt nem állítottam, Mesembrius.

- Tehát az ellenkezőt. No, ne tagadd, jeles kalandjaid voltak? Igen derék! Öt-hat szerelmes hölgy vett egyszerre körül, szivét, életét rakva lábaidhoz; te kiválasztottad közülök a legszebbet, a melyik legforróbban ölelt, legédesebben csókolt? vagy nem tudtál választani közülök, s megtartottad valamennyit! Reggel az egyik koszorúját tetted a fejedre, este a másikét; egyiknek esküdtél a holdra, másiknak a napra, s hiven megtartád esküdet mindegyiknek? Igen derék, igen jeles! Ez az ifjuság öröme Manlius! én is ilyen voltam, míg ifjú valék.

-18-

- De Mesembrius, nem hagysz szóhoz jutnom; a mit elmondtál, az nem illet engem. Odáig mindent szépen megengedek, hogy Rómában létem egyetlen napja alatt több bajom volt a rabszolgákkal, kiket úrnők küldtek hozzám, mint ez úrnők férjeivel, a kikhez küldve voltam; de nekem nem szokásom az ilyen küldeményekre figyelni. Manlius-családból eredek, melyben ős szokás volt, hogy a férfi nem szeretett egy nőnél többet életében, de azt szerette hiven; ha meghalt, - gyászolta örökké; - ha megcsalta, - megölé; - s ha meggyalázzák, bosszút állt érte.

- Szépen beszélsz, Manlius; de egy gyűrűt látok ujjadon ragyogni, a minő gemmát nem szokott férfi viselni, hacsak nő ujjáról nem származik reá.

- Helyesen következtetél. E gyűrűt egy hölgy küldé nekem s hogy ujjamon viselem, annak egyedül te vagy az oka.

-19-

Mesembrius csodálkozva tekintte az ifjúra, azt hívé, mámorában beszél érthetlennül.

- Én, Manlius? Mi közöm nekem a te gyűrűdhöz?

- Tegnap este, a vigiliák kezdete után, hogy a Capitoliumot elhagytam, egy lefátyolozott matrona vékony irattekercset nyujtott kezembe, s azzal az oszlop sorozatok között hirtelen eltűnt; a tekercs e gyűrűvel volt leszorítva; kíváncsiságból felbontám azt s e titkos szavakat olvasám belőle: «Manlius Sinister! te egy szüzet szeretsz, kinek atyja jó barátod. Ez ősz embert és e fiatal szüzet veszély fenyegeti, mit az isteneken s ellenségeiken kívül egyedül én tudok. Ha értesülni akarsz róla, siess hozzám. E levél átadója a pons sacer előtt várakozand reád a napnak és éjnek minden órájában, míg csak meg nem jelensz. E gyűrűt mutatva, elvezetend hozzám.» Aláírva: «egy nő, ki tégedet gyermekévei óta imád, s kit te mindig megvetettél; ki azok által gyűlöltetik, kiket meg akar menteni».

- Manlius, különös dolgot mondál.

- A talány megfejthetlen előttem. Kinek van hatalma szivem legbensejébe látni, hogy onnan érzelmeimet kiolvassa? Álmaim árultak-e el, hogy tudhassa valaki, hogy én leányodat szeretem, kit négy év előtt láttam s azóta nem tudok feledni? s ki lehet azon nő, ki megszabadítson egy másik nőt, a kinek szerelme kizárja az övét?

Mesembrius arcza elsötétült. A calix érintetlen áll már régóta a férfiak előtt: egészen kijózanultak a beszélgetés közben, csak sziveik maradtak tárva, miket a bor lelke kinyitott.

-20-

- Mutasd e gyűrűt közelebből, szólt Mesembrius halkan.

Manlius oda nyujtá kezét; a gyűrű köve gyönyörű camæa volt, sardonix faragmány, szép görög vonású hölgy fehér mellképével biborsárga alpból kivésve.

Mesembrius leránczolt homlokkal nézte a camæát; félre fordítá fejét, s ismét ránézett merően, s azzal egyszerre undorral taszítá el azt maga elől, s ősz fejét csüggedten hajtá le mellére.

- Miért borúlt el arczod? kérdé Manlius. Ismered e gyűrűt? Ismered tulajdonosnját?

- Ismerem, felele tompán az öreg.

- Szólj, ki ő?

- Kicsoda? szólt villogó szemekkel az agg. Kicsoda? Egy szemtelen hetæra, egy utálatos kéjhölgy, kinek lehelletéből támad a dögghalál Róma népeire, kinek létele folt a teremtés munkáján, kire annyi átkot szórt önnön édes apja, hogy ha az megfogamzanék rajta, nem teremne fű azon a földön, melyen az ő lábai járnak, s utálattal fordulna el tőle maga a könyörület is.

Az öreg utolsó szavai a leghevesebb zokogásban veszték el.

- Kicsoda e nő? kiálta felugorva a tricliniumról Manlius.
- E nő az én leányom... hörgé az öreg elkésért hangon.
- Glyceria?

- Abraxas!! kiáltá az öreg a baljóslatrontó ígét, s undorodva rázkódott meg a névtől.

Manlius levonta ujjáról a gyűrűt s az ablakhoz lépett vele, mely alatt a Tiberis folyt. Az öreg észrevette szándékát.

- Ne hajítsd a vízbe! Valami hal el találja nyelni, a halászok kifogják, s ismét napfényre kerül. Megmérgezi a Tiberist s megvesznek tőle, a kik iszszák. Tartsd magadnak. Egy gondolatom támadt; a miért e gyűrűt meg kell tartanod. E gyűrűt én miattam viseléd ez ideig, mint mondád.

- Azért tartottam meg, hogy ha kell, téged megóvjalak.

- Köszönöm Sinister. Tehát te engemet szeretsz, és leányomat is; köszönöm, köszönöm; háladosak leszünk érte, én öregségemet adom szeretetedért, ő fiatalságát adandja érte. Mindig szerettünk téged, mindig úgy tekinténk, mint családunk tagját. Ha bennünket veszélytől akarsz megóvni, - tartsd meg ezt a gyűrűt, - eredj velem, a hová vezetni fognak, - keresd fel a ki küldte, - és gyilkold meg őt.

- Mesembrius! Leányod ő.

- Ha gyermeke a basilisk annak a madárnak, mely fészkében kikölté?

- De ő épen téged akar ismeretlen vésztől megóvni.

- Nincs rám nézve több vész a világon, egyedül ő! A mi a világnak a dögvész, a földindulás, a vihar, a vérpad, az én nekem az ő neve! Ha én juthatnék hozzá közel, én gyilkolnám meg őt.

- Ő meg akar téged menteni.

- Ne higgy neki. Hazug minden szava, megcsalta apját, megcsalja az isteneket. Képe oly ártatlan, mint egy alvó kisedé; ha szól, meg vagy bűvölve, ha beszélni engeded, kibeszéli kezedből a tört, megront, elvarázsol, kifogat tenmagadból, átkozott varázslatokkal megtöri szived kérgét, hogy gyáva légy, mint egy korbácsolt rabszolga. Nem arcát kendőzi ez, mint a többi asszonyok, hanem lelkét, most azzal csábít magához, hogy engem és Sophroniát akarja általad megmenteni; ha odamégy és szívébe nem ütöd kardodat, mielőtt egy szót szólhatott volna, rábeszélend, hogy minket öl meg!

- Mesembrius, mit vétett ő ellened, hogy így szólsz felőle?

- Mit vétett? eltemetett, mielőtt meghaltam volna! sárral keverte be ősz hajszálaimat! megmérgezte szívemet, ellopta szemeim világát! véretem lopta meg, hogy obscoen képeket fessen vele lupanárok falaira!

- Téged az indulat ragad el.

- Miért ne ragadna? Nincs-e oka egy rómainak átkozódnia, ha azt mondják neki a forumon: szállj le lovadról, mert leányod becstelen! Mehetek-e én Rómában valahová, a nélkül, hogy gyalázatokat lássam: nincs-e az ő neve valamennyi Aevius és Mavius silány verseiben prostituálva? nem látták-e őt az amphitheatrumban, mint pantomimát egy tapsoló, ujjongó vulgus előtt fellépni? nem jár-e ő fényes nappal förtelmes kíséretével együtt tunica vitrea-ba, ventus textilisbe öltözve? nem engedé-e magát lefestetni mint vulgívaga Venus? s van-e egy orgia, egy bacchanal, melynek ne ő volna utálatos királynéja? - oh Manlius, az rettenetes dolog, mikor az ember ősz hajakat visel, nem nézhetni az emberek arczába, mindenütt azt hallani suttozva, azt olvasni le mások tekintetéből: ime ez azon Mesembrius, kinek leánya Róma megrontója, ime ez adott éltet azon szörnyetegnek, ki mindennap százezer éhező kenyérét eszi meg, s ugyanannyinak vérére iszszák meg rá, vigyázzunk, hogy hozzánk ne érjen! - - oh Manlius, hidd el nekem, hogy te egykor meg fogod ez asszonyt ölni.

- Nem öltem asszonyt soha és nem fogok.

- Emlékezzél szavamra. Ez a Megæra tégedet szeret; azt is jól tudja, hogy te mást szeretsz; hogy e más neki testvére, mit sem tesz; ezek az elromlott inyű Messalinák még a vérben is válogatósak; közönséges vér már nem ingerli őket, testvérüké a legédesebb neki...

- Őrizd ajkadat az Omenektől!

- Én érzem, a mit mondok Manlius. Jobb volna, hogy megöld e nőt vigyázatból, mint hogy megöld majd boszúból. Ha kígyót látsz, elgázolod ugy-e? s nem várod el, hogy megcsipjen s okod legyen rá elgázolni?

- Te atya vagy Mesembrius, fájdalmadat értem, de nem osztom.

- Leendsz férj és akkor osztani fogod.

- Mint kívánhatod öreg barátom, hogy gyűlölni tudjak, midőn boldoggá tevél? Egy alvónak beszéled haragodat, ki örömeiről álmodik, míg te ingerült szavaddal háborítod az éjt. Minden beszédedből én csak azt hallom meg, hogy Mesembria II. szerelmét kell egykor birnom. E szót, ez eszmét hallottam akkor is, mikor a vad Sarmaták csataordítása hangzott fülemben - a sötét Lygiók

éji támadásainál, s a persa harczmezők naphosszú hevében; az ő arcát láttam a vértől kiáradt folyam tükrözeten, s a kopár sivatag tikksasztó látkörén; azt látom most is, míg te vérről beszélsz, s ádáz szavaidból csak egy üti lelkem: az, hogy ő enyim lesz.

- Igazán, hogy vak minden, a ki szeret.

- S tedd hozzá, hogy rémlátó minden, a ki gyűlöl.

- Adják az istenek, hogy neked legyen igazad, hogy egykor azt mondja az egész világ: ime Mesembrius, eltaszított leányod tiszta, mint Diana, s rágalom és vak képzelet volt minden, a mit róla mondál! - Én...! De én még akkor is azt mondanám: meg kell őt ölnöd Manlius, mert megcsalta az egész világot!

Az öreg szemei ki voltak egészen vörösödve, az indulatoskodás lázba hozta egész idegzetét; észrevehetőleg reszketett s midőn a tricliniumról felemelkedék, oly erősen megfogta annak oldalán az elefántcsont sphinxet, hogy kezében maradt.

- Szolgák, elő a fáklyákkal! - kiáltá recsegő hangon, feledve, hogy máskor beteges asthmával szokott beszélni; - Manlius, menjünk nyugodni, az éj másik felébe haladt; te álmodjál szerelmedről, gyűlöletemről én.

S azzal kemény léptekkel elhagyá a trichilum termét, kertjein keresztül lakába sietve s egészen elfeledve, hogy a köszvény miatt egy lépést sem tud tenni; szolgálai a currulis széket üresen tolták utána.

Manlius még azután sokáig a trichilumban maradt, elmélázva lelke ábrándjain, kidült az erkélyre, mely a Tiberisre hajolt, s a habokba nézett, miket a felkelő hold behinte ezüsttel. A holdvilágban fekete csónakok úsztak nagy csendesen parthosszant, s valami búbánatos hymnus zengése hallatszék távolról, a csónakok egyikén fehér hölgyalak látszott nagy messziről. Manlius úgy eltűnődék rajta, hogy mi különöst érez most szívében? Az hivé, álmodik, a mint szokja néha az ember azt álmodni, hogy ébren van; ő azt hivé, hogy Sophronia szelid ábrándos arczáról álmodik.

Nem tudott nyugodni, szívét úgy nyomta valami; izgatott lelke ki a szabadba vágyott, vevé kardját s paludamentumába burkolózva, egy az erkély alá kötött csónakba leszállt, s azt eloldva, utána evezett a rejtélyes hynmushangoknak.

## II.

Minő csodás tüneménye volt az egy időben a kornak, hogy a való diadalmaskodott a költészetben, a kereszt egyszerű tanai a ragyogó mythológián.

A költők vallása, az ábrándos ligetek, a virágos partok, a napsugáros sziget-világok választott istenei, e művészszellem ihletében tengerhabból született, virágillattól fogamzott, csillagokká örökölt meleg eszményi alakok, édes szerelmi kalandok által az emberiséggel rokonná szövődve, mint enyésznek el az érzékimádat ölelő karjai közül, egy szavára egy hatalmasabb lénynek, ki ül elérhetlen magasban s mégis mindenkihez oly közel, kit látni senki, érezni mindenki tud, ki egy és egyedül Istene a csillagnak úgy, mint a mezők liliomának.

Mint hidegültek el lassankint az olymp isteneinek oltárai, mint fogytak el a rózsakoszorúk aranyos oszlopzataikról, mint tűnt el a nép illatos csarnokaik alól, hogy a szabad napsugáros ég alatt egy láthatlan valóság ígeit hallgassa.

Ez az ég, ez a napsugáros ég volt a titkok titka! Az éjszakai ég csillagezreivel volt a mythologia, a nappali ég az oszthatlan való hite. Nem látni mélyét és magasát, csak jóltevő melegét érezni annak s a végtelen kék derűben egy örök remény beszél a szívnek, hogy ez égen túl van egy másik, egy jobb világ, melynek csak árnyéka ez itt alant, s mentől sötétebb itt az árny, annál fényesebb ott a való.

Ez volt az eszme, mely győzött, a föld megszűnt börtön lenni, a halál nem volt fájdalom s a császárok nem voltak mindenhatók.

Augustus idejében azt mondá egy költő: «ha Róma üldöz, hová futsz előle? bárhová menekülj, Róma kezében vagy!» Az új hit menhelyet mutatott minden üldözöttnek, s hiába foglalta el az egész ismert világot Róma, maradt egy másik ismeretlen, tele titkos örömmel azoknak, a kik itt alant szenvednek, - s mentül sötétebb itt az árny, annál fényesebb ott a való.

E hitnek, mely a könyeket törle le a szenvedők arczáról, győzni kellett; nemsokára egyesült benne üldözött és üldöző, mert ez vigaszt nyujta annak, ki igaztalanul szenved, s bocsánatot annak, ki igaztalanul cselekszik.

A császárok üldözése csak növelte, nem fogyasztá az új hit követőit: nyílt tereken, Róma közepén léptek fel a szentlélek választottai, a mindenható ígét hirdetve, s a máglyákon, a circusok vadai közt sem vonták azt vissza, s azon eleven fáklyák, kiket szurokba mártva, a császári kertek kivilágítására meggyújtottak, a lángok között is beszélték, hogy a mi fájdalom itt, az amott mind üdv és gyönyör.

Hasztalan gyilkolták őket, a megöltek vére pecsét volt tanaikon, mely azokat hitelesíté, s a ki martyrokat csinál, az halhatatlan ellenségeket szerez magának.

Carinus császár azonban egy új nemét találta ki a martyriumnak.



Haláltól, kínoktól vissza nem rettentek a proselyták, a mi másnak fájdalom, az nekik gyönyör volt, s gyöngye szüzek a szentlélek által megszállva, dicsőítő himnuszokat énekeltek a lángok közepett.

Carinus nem vetteté e szent hajadonokat többé máglyára, hanem oda vetteté katonáinak, s az erényes nők, kiket vissza nem riasztott a vérhalál, megborzadtak a gyaláztattól, mely erősebben égeté lelkük tisztaságát, mint az olaj lángjai, s míg a circusok spoliariumai elé bátor arczczal tudtak nézni, undorodva gondoltak a földalatti bűnbarlangokra.

A gondolat valami pokoli volt: azokat, kik sziveik átlátszó tisztaságáért a világ minden gyönyöreiről le tudtak mondani, épen e gyönyörök legutáltabb faja által büntetni meg, és Carinus jól tudta azt, hogy e gyalázat elől még a halál által sem szabadulhatnak meg áldozatai, mert a keresztény hit tiltja az öngyilkolást.

Ezért az ő uralkodása alatt csak titkos helyeken, éjféle órák után jöttek össze a hívők, barlangokban, elhagyott síremlékekben s hajnal előtt eloszlottak.

A római augurok tudtak a titkos összejövetelek felől, s hogy a nép maga siessen azoknak helyeit kifürkészni, azon hirt terjeszték el, hogy a keresztények ott elolva minden világot, irtózatot követnek el, miket a mély sötétségnek kell takarni; - a mi nagy szó volt, miután Rómában fényes nappal üzte dolgait minden fürtelem.

-29-

Manlius a part mellett hajtva csónakát, mindig közelebb kezdte jutni az énekekhez, melyek oly szokatlan borzadályal tölték el szívet; nem sokára egy holt ágához ért a Tiberisnek, hol mintegy hús csónakot egészen elhagyatva talált.

Széttekinte s a holdas szürkületben valami nagy, tömör, kerek épületet vón észre, terebély olasz piniáktól beárnyazva. Az énekek innen látszottak jönni.

Körüljárta az épületet, a hold keresztül sütött az ablakok és oszlopsorokon, emberalak nem volt látható. Manlius elborzadva gondolt gyermekéveiben hallott boszorkányregékre, a tisztátalan lelkek szombatjára, kik éjféle órákban, emberektől került helyeken gyülekeznek össze, láthatatlan alakban. Még inkább elborzadt, midőn álmoképét hozzá kapcsolatba e rémes regehittel. A szelid, ábrándos Sophronia képét látta maga előtt, valahányszor az elátkozott varázslókra akart gondolni, s a sötét, undorító háttérből az ő mosolygó arcza tűnt elé.

Végre erőt vett borzadályán s kezét kiszabadítva bő köpenyéből, elhatározott léptekkel az épület csarnokába indult. A mint belépett, eszméi az első tekintetre más irányt nyertek, a terem közepén egy fölemelt négyszögű üregén át egy földalatti terembe leheté belátni; az énekek innen keletkeztek.

-30-

Tehát a keresztények agapéja volt az.

Manlius egy oszlop árnya által eltakarva, két hosszú sor alakot látott maga előtt, a férfiak fejei csuklyáikba rejtve, a nők földig lefátyolozva. Valami csendes bús melódiát énekeltek. A hangok tele voltak lemondó panaszszal, magasztos, nyugodt fájdalommal, valami idegenszerű gyászgondolatokkal, miknek hatását hidegen érzé idegein végig borzongni a szemlélő római.

A terem homályos háttérében néhány olajmécses égett, miknek halvány világánál egy megölt emberi alak tűnt Manlius szemébe, két keze és lábai keresztre szegezve, homlokán tövishöröng, s oldalán vérehullató seb.

Ezek tehát ama borzasztó sectariusok, kik az éj árnya alatt nefandus gyülekezeteiket tartják, gondola Manlius, s szorongva keresé kardját oldalán s rémlátó képzetében úgy tetszék neki, mintha az a keresztre feszített alak mindig lejjebb hajtana fejét.

Az ének megszűnt, s valami hosszú sóhajszerű hang után, mely egy ájtatos gyülekezet egyhangú fohásza, elő állt egy ősz férfi, hosszú hófehér szakállá fekete palástjára hullt le; a keresztre feszített alak lábaitól egy serleget emelt fel, s azt ajkaihoz érintve, szent áhitattal háromszor megcsókolá.

Manlius az áhitat helyett undorító vérszomjat látott az ősz szörnyeteg arcán, s a férfiak és nők bűnbánó térdeplése helyett fajtalan mozdulatokat vélt látni, és ama serleg, melynek fölemelésére mindenki meghajtá fejét, az ő képzetében vérrel volt tele, irtózatosan meggyilkolt ember vérével.

-31-

Az öreg bölcs reszketeg hangon szólt:

- Ime e pohár az ő vére, mely kiontatott, hogy idvezítsen; e pohár a szent emlék, mely a bűnököt lemossa! e pohár a szövetség, mely által egyekké leszünk. Járuljatok e szent jelhez s legyetek tiszták a legtisztábbnak vére által.

Manlius elborzadva ragadá meg kardja markolatát, s a mint meglátta, hogy egy magas, hófehér ruhába burkolt női alak fátyolát félig fölemelve az ősz ember elé járult s annak kezéből a serleget elfogadja, magán kívül eliszonyodtában, kirántá kardját s a négyszög nyílásán keresztül a gyülekezet közepébe ugrott.

- Álljatok meg ádáz orgyilkosok! ordítá elvakult dühvel. Ti ördögök apostolai. Mit cselekesztek

itt?

A gyülekezet meg sem mozdult. El voltak készülve ily támadásokra. Az ősz ember nyugodtan felelt.

- Istent imádunk.

- Átkozott légy, midőn e szót kimondod! Tetteket követtetek el, miknek még az éjszaka sem elég sötét takaró: ördögös énekekkel háborítjátok a föld alatt lakókat; embert gyilkoltok s kényszerítitek egymást annak véréből inni, s midőn átkozott részegség száll idegeitekre a vértől, eloltjátok fákláitokat, s fertőzött ölekezésben bűnöket követtek el, mikre gondolni is irtózat!

-32-

- Megbánod, a mit mondtál, Manlius Sinister! szólalt meg egy csengő női hang az ősz férfi oldalán. Ugyanazon magas hölgy volt az, ki a serleget legelőbb kezébe vette. Manlius összeresztette, ismerős hangot és saját nevét hallva, s a mint a hölgy fölveté fátyolát, elámulva látta maga előtt Sophronia szelid, ártatlan arcát, nyugodt tekintetével, mennyei mosolygásával, s valami emberentúli szilárdság szentelt hatalmával.

- Mesembria II... nyögé Manlius, kiejtve kezéből a fölemelt kardot, s annyira elfojtá szivét a kétség, hogy azt hívé, még most is valami iszonyú álmod lát szeméi előtt, s dadogó nyelvvel hebegé:... Olymp istenei... engedjétek fölédnem.

- Te ébren vagy, szóló Sophronia, kezével fölemelve Manliust. Nézz szemembe, én vagyok Mesembria II., ifjúkori barátnőd, Sophronia most.

- De e serleg, melyben vér van...

- Vér csak azoknak, a kik hisznek, vérnek emléke azoknak, a kik emlékeznek, - érintsd ajkaiddal.

Manlius visszatartott iszonyattal ízele a kehely tartalmát s csodálkozva rebege:

- Ez bor... azután halk szóval kérdé, meg-megrezzenve ismeretlen félelemtől: És azon haldokló alak amott?

- Az a holt idvezítő képe.

Manlius bámulva vevé észre, hogy az csak egy festett kép.

- Ti egy holt embert imádtok?

- Istent, ki emberré lett, hogy meghaljon.

- Nem lehet az.

- Olymp istenei hányszor öltöttek emberalakot, hogy azon gyönyöröket élvezhessék, miknek édessége csak emberi érzéssel közös? a szeretet Istene emberalakot öltött, hogy azon fájdalokat érezhesse, mik az embereket gyötrik, inséget, szégyent, üldözést és kínhalált. Olymp istenei emberi alakot vőnek, hogy megmutassák a halandóknak az utat a pokolra; a szeretet Istene halandóvá lón, hogy megmutassa az utat a mennybe! Olymp istenei ragyogó királyi alakok, kik áldozatot kérnek, aranyat, fényes templomokat, vérző hekatombákat, diadalok spolumait, s ígérnek értük hosszú életet, kincseket, palotákat és új diadalokat: a szeretet Istene holt, szegény alak, ki nem kér mást, mint tiszta szivet, s nem ígér semmit a halálon innen, kinek képe jelvénye annak, hogy minden szenvedés a halálon innen, s minden öröm a halálon túl van...

Mindenki önkénytelenül vevé le fővegét e szavak alatt. Manlius hasonlól tőn, a nélkül, hogy tudná, mit cselekszik. Azok letérdepeltek, térdeire rogyott ő is.

- Méltatlanul üldöztelek benneteket, rebege mellét kitarva. Álljatok boszút rajtam.

- A szeretet Istene bocsánatot hirdet az üldözőknek. Hagyd el e helyet nyugodtan; ha elárulandsz bennünket, ha megölsz, ha kínszasz, mi imádkozni fogunk érted.

- Átok a gondolatra, mely ezt helyeslené! Nem hagyhatlak el nyugodtan többé, mert nyugtalanságot oltál szivembe. Engem boszúálló Isten ijesztő szava állított meg utamban, a te arczodon a bűnbocsátó Isten szavait olvasom. Oh adj vigaszt; két mennyet kell-e elveszítmem? egyet oda fenn, másikat a te szivedben?

-34-

- A szeretet mennyé nincs elzárva senki előtt, szóló Sophronia, szent áhitattal mutatva az ég felé.

Manlius epedve ragadá meg a felé nyujtott kezét, s azt ajkaihoz vonva, szelid érzellemmel kérdé Sophroniától:

- És a te szived?

Sophonra magasztos mosolylyal viszonzá:

- A szeretet Istene nem tiltja az igaz szerelmet.

Manlius idvezült arczczal rogyott a hölgy lábaihoz, hódolattal simulva hozzá, mint egy megszelidült oroszán, s a teremben hangzott a vígság hymnusa, mely tanít örvendeni az örülőkkel.

Az ősz patriarcha malasztteljesen tevé kezeit az új catechumen fejére, s a haldokló Isten

### III.

Másnap a vén Mesembriusnak első gondja az volt, hogy leányát maga elé hivatva, elkezdte előtte Manliusról beszélni, dicsérve az ifjút érdemei szerint.

A hölgy arcza égett e dicséretnek alatt, s miután arcza úgyis elárulá, őszinte örömmel vallá meg atyjának, hogy az ifju hőst régóta szereti.

-35-

Mesembrius öröme nem talált szavakat, összeölelé leányát, s örömkönyek közt tevő őt az érkező Manlius keblére.

- Egyetlen áldásom reád, rebegé reszketeg hangon.

- Oh atyám, szólt Sophronia szomorúan. Ne mondd, hogy egyetlen áldásod. Neked még másik leányod is van.

- Ezé egyetlen átkom. Siessetek mentül előbb egybekelni, s azután menjetek innen messze, messze. El, hová innen még csak felleg sem jár. Ez a föld oly terhes már a bűntől, hogy minduntalan rázkódik alatta, mintha nem birná többé emelni. Menjete el innen, nehogy együtt veszszetek el a bélyegzetekkel. Csak azon perczet akarom még megérni, midőn titeket boldogoknak tudlak, s a két tengeren túl, akkor aztán jöhet akár a halál, akár Carinus.

Manlius még azon órában visszament Rómába házáat elrendezendő, s a mint menyegzőjére mindent rendbe hozott, ismét lovára ült s késő estve indult vissza Mesembrius nyári lakába.

Már éjjelen túl volt az idő, az éj borongós, felleges, csak lépést lehetett haladnia, midőn egy hídra felérve, egy mellékúton valami sötét csoportot látott közeledni.

Egy csomó kóbor csőcselék látszott az lenni, gyalog katonák által közrefogva; a barbár harczok idején rendkívül elszaporodott a sok rabló és naplopó, untalan dolgot adva a praetorianusoknak, Manlius ilyenekkel vélt találkozni s nyugton köszönté a mellette elhaladó katonákat.

-36-

Csupán az látszott előtte feltűnőnek, hogy a csapat végén egy magas női alak lovagolt, hosszú fehér palást redőzött alá délczeg termetéről, ki a mint meglátta, hogy Manlius megáll, ő is megállt, mintha valamit gyanítna; ott álltak egy darabig egymásra nézve, azzal ismét megfordultak s tovább mentek. Az arcokat nem lehet kivenni a sötétben.

Manlius megállt s hátranézett s magában tünődött, hogy ne nyargaljon-e vissza, valamit kérdeni tőlük? maga se tudta mit.

Nemsokára ismét öröndetesebb gondolatok foglalták el lelkét, s a mint a kelő szürkület ezüst fátyolt húzott a Tiberisre, az ő lelke is kiderült s vígan vágatott a kedves táj felé.

Már kivehető Mesembrius villája colossalis körrajzait, midőn az úton egy pompás gyöngyházzal kirakott selyemfüggönyös lecticát látá szemközt jóni, négy rúdjánál fogva két aranyzserszámos öszvérre kötözve, a minőkben akkor csupán a legelőbbkelő hölgyek szoktak utazni. Két rabszolga ment elül hátul az öszvérek mellett.

Annál nagyobb volt Manlius meglepetése, midőn e selyem függönyök közül egy rút ripacsos férfi fejét látta kibukkanni, kiben azonnal Aeviusra ismert, a leghaszontalanabb parasytra, a ki fél sestertiáért kész volt az utolsó gladiatorra panegyrikont írni, s Carinus kedvencz agaranak törzsöfkfát készíté, mely azt Romulus és Remus farkasától származtatá le anyai ágon.

-37-

Manlius nem állhatá meg, hogy el ne mosolyodjék a panegyrista különös helyzetén.

- Hát téged, Aevius, mióta hordat a császár lecticában, mint egy úri kéjhölgyet?

- Légy könyörülő Manlius, és ne neved ki, én a legszerencsétlenebb poéta vagyok a világon, a mióta a pegazus a Hypocrene fenekét berúgta; képzel, jó alkalom kínálkozott halhatatlanságom öregbítésére. Tegnap délután meghallom, hogy Carinus parancsából egy csoport emberimádó sectariust fognak meglepni Tiber-parti gyülekező helyükön; azonnal lovat béreltem ki, egy épen nekem való áldott paripát; ily dicső eseményt nem lehetne elszalajtanom, hogy azt az utókor számára lyrám hatalma által meg ne örökítem. Ott ölés, keresztrefeszítés, szurokba mártás s más egyéb, költők számára megbecsülhetlen dolgok fogtak volna történni, s ime lássad mi történik velem. Az úton összehoznak Egyptom istenei egy átkozott szeretetreméltó asszonyi kakodæomonnal, ki ebben a portatilis mennyországban vitette magát. Az asszony elébb kicsalta titkomat, azután lecsalt a lovamról, junói perfidiával meginvitált engem fellegfogó Ixiont, hogy üljek mellé a vehiculumba, s míg én egyik felől felkapaszkodtam, addig ő a másik felől leszállt róla, s felugrott az én paripámra, úgy ült rajta mint egy amazonkirályné s miután orrom alá nevetvén, azon tanácsot adta, hogy ha poéta vagyok, rendelkezem a pegazussal, elnyargalt az általam kijelölt úton, s engemet itt hagyott ezen, még a fővényóránál is unalmasabb eszközében az időmérésnek, s míg ő bizonyosan szerencsésen eljutott a spectaculum helyére, én ezzel a két öszvérrel és két számarral úgy eltévedtem, hogy most kénytelen vagyok visszafordulni Rómába.

-38-

Manlius lélekzetfojtva hallgatta a parasyt fecsegését.

- Ki volt ez a nő? kérdé tompa hangon.

- Hát nem ismered lecticáját, Manlius? Ah te bizonyára nagyon ujoncz lehetsz Rómában, hogy e lecticát sem ismered, és nagyon messziről jöhettél, a hol ilyesmiről nem beszélnek, gelidis Scythiæ ab oris; ez a képzelhetetlen és leírhatatlan Glyceria vehiculuma, s a ki engemet rászédett, senki sem volt más, mint az istennővé magasztalt Circe maga, a kit mindenki imád, velem és Carinussal együtt, s a ki mindenkit úgy kinez, a ki imádóit örökké bornyúkká, bivalyokká változtatja, velem és Carinussal együtt.

Manlius nem hallá már a poeta végszavait. A mint ez Glyceria nevét kimondá, mintha a, fúriák korbácsával vágta volna lelkére, megvagdala lovát és hanyathomlok rohanva nyargalt Mesembrius udvarára.

Az öreg mosolyogva jött elé ajtajáig s nem vette észre a lovag arczán a düh, félelem és kétségbeesés vonásait.

- Itthon van-e leányod? kérde Manlius, reszketve minden izeiben, s hogy az öreg rögtön nem felelt rá, nyugtalanul ismétlé a kérdést: hol van leányod, Mesembrius?

Az öreg titkolózva voná félre az ifjút, ki türelmetlenül várt feleletére s fülébe súgva mondá:

- Megvallom neked, de tégy úgy, mintha nem tudnál felőle, ő a keresztyének gyülekezeteit szokta látogatni. Most is odament és még nem tért vissza.

Manlius reszketve emelé két öklét az égre s lélekrázó hangon ordítá:

- Oh úgy átok az égre, mely alatt ez megtörténhetett!

Mesembrius megdöbbenve lépett hátra, s idegenülten kérde Manliustól: «mi lelt?»

Manlius elvadultan ragadá meg az agg kezét.

- Leányodat elrabolták!

Az öreg halványan, merev szemekkel esett vissza székébe s elakadt szóval rebegé: «Glyceria!»

- Jól mondád, ő rabolta el. És én örült, találkozám velök és e szemek nem látták meg a sötétben, és e nyomorult szív nem érezte meg, hogy őt viszik néhány lépésnyire tőlem! Oh! ne legyen rám gondotok istenek többé. Ha megtörténhetett az, hogy szerető szeme láttára halálra vihette testvér a testvért, mi a ti uralkodástok akkor, Jupiter, Ormuzd, Zeüs, Zebaoth, és ti többi választott királyai a sorsnak? Ördögök urai a földnek s rossz omen a sors! De én se legyek jobb! Te vén ember, szedd össze átkaid, kezd el korán reggel és ne hagyj el napestig. Én addig tenni fogok. A Dirák segítsenek!

Az öreg mint egy szélütött, merevségben hebegé:

- Leányom... Oh leányom...

Manlius összeszorítá ajkait, szemeit elfutotta a vér.

- Leányod?... Az egyiket megboszulom, a másikat megölöm!... Ate veled, Ate velem!

Ezzel lovára veté magát s vágatva nyargalt Rómába vissza, se jobbra se balra nem nézve.

#### IV.

«Panem et circenses!» ez volt a római populus jelszava, valahányszor éhezett, vagy unta magát.

S valóban jeles nép vala ez; a munkának prózai voltát nem ismeré soha, a császárok ingyen osztották ki kenyerét, borát, olaját, miket szolgatartományok adóban természetének s a mi a circusok játékait illeti, ezeknek nagyszerű látványaiban egyik császár a másikkal iparkodott versenyezni. Valamennyit fölülmulá Carinus a securalis játékok változatossága, s az örülségig vitt pazar fénye által.

Egy napon az egész circus aranyporral volt behintve, hogy a nyargaló paripák által felvert porfellel csillámlott a napban s a Quiritések, kiknek ruháit belepte, megaranyozva mentek haza.

Más napon mintegy varázsvessző-ütésre, erdőkkel volt beültetve a circus. Egész nagy terebély tölgyfák, miket gyökerestől ástak ki a hegyekből, felnőtt pálmák, miket Afrika partjairól hoztak el hajókon, nagy edényekbe áttéve, lőnek elültetve az óriási tér közepébe; a bámuló nép, mely az előtt egy aranyhomokkal beültetett sivatagot látott maga előtt, most egy ősligetet jött azon a helyen bámulni, melynek árnya alatt dél és kelet legkritkább állatai sereglettek, a gyönyörű girafftól az idomtalan elefántig; egy valóságos paradicsom, melynek arany gyümölcsöt termő fain éneklő madár zeng, ágaira a tündöklő kigyó tekergőzik s árnyában tolláskodik a vad páva és szelid strucz.

Mikor a nép jóllakott a bámulattal, akkor jöttek az ijászok, lelövöldözték a pompás vadakat; azután kivágták az erdőt s a következő nap egy tengert látott annak helyén a nép, melyen egész hajóhadak viseltek egymással véres harcjátékot.

S egyszer, derék nyár közepén mikor mindenki tikkadtan kereste az árnyéket a nap füledt heve ellen, a circusokba hívott nép az ijedelemmel határos meglepetés közt látta maga előtt a telet.

A circus hóval volt befödve, miket Noricum és Hallia havasairól szállítottak ide hajókon, szekereken s mikben száz cifra csörgős szán vágatott karéjban; a rómaiaktól azelőtt soha nem látott jármű. A circus közepén magasra halmozott jéghegyek közt csodaalakú fókák feküdtek hosszú agyaraikra támaszkodva, s egy kerek tó felszínén, melyen köszörült üvegből volt utánózva a jégtükör, ügyes korcsolyások hasíták vágatató karélyaikat. – A római fázva burkolá magát palliumába, feledve a látvány alatt, hogy homlokán az izzadság csurog a nap hevétől, s míg a korcsolyások hólabdákkal hajigáltak a nézők közé, a magas populus gyönyörtől elragadtatva kiáltozó lelkesült éljeneit a császárnak, ki népei multságáról ily szépen gondoskodék.

\* \* \*

Keressük fel most Carinust saját palotájában. Kerüljük meg e roppant épületet, mely széles kiterjedésű kertjeivel egy egész városrész helyét foglalja el. Aranyozott kapuk vezetnek utcáknak nevezhető folyosóiba, melyek márvány oszlopokon álló peristylben végződnek, a széles atriumokban sűrög-forog az udvari nép, urat játszó rabszolgák, s szolgát játszó senatorok, kiknek Carinus pompatermeibe juthatását egy barna képű thrák óriás szabályozza.

Boldogok, a kik odabenn lehetnek! Ah, ott nem a földön jár az ember, a pompás ovál terem nem hagy idáig hatni sem időt, sem évszakot. Itt soha sincs se tél, se nyár, se nappal, se éjjel. A teremnek nincs ablaka, átlátszó függönyök mögül szüntelen égő lámpások terjesztenek benne fényt, melynek örök derűje valami közép világ hold és napsugár között. Benne minden évszaktól ki van lopva a gyönyör, a nyárból a meleg, mit földalatti csövek vezetnek oda, a télből a jég, a tavaszról a virág, az őszből a gyümölcs. Carinus soha sem tudja, mikor virrad, mikor alkonyodik? mikor esik, mikor havaz? nála örökké tart a gyönyör.

Ott fekszik ágya párnáin, előtte terített asztal, körüle tányérnyaló had, tánczosok, hetærák, eunuchok, énekesnők, papagájok és poeták.

Arcza egy minden élvben kifáradt ifjúé, sápadt és nagy veres szeplőkkel beszőrva, vonásain a kimerültség lanyhasága szendereg, ajkain és állán alig göndörül néhány szál korán kinőtt szakál és bajusz.

Két eunuch egymás után hord ételt az Augustus ajkaihoz, válogatott, sok fejtörésbe került ételeket, a mikből egy-egy tál százezerekbe került, s miknek csak rendkívülisége ingerli az inyt. Carinus kezét sem mozdítja meg utánuk, finnyásan félre húzza szája szegletét s szemével int az étékfogónak, hogy költse el maga a drága eledelt.

Másfelől ezalatt ideálszép rabnők emelnek aranyserlegeket ajkaihoz, miket ő szintén érintetlenül hagy, végre egy phrygiai hölgy szájába véve a fűszeres cyprusi bort, piros ajkairól kínálja Carinust az a nélkül is részegítő itallal. Az új eszme új ingert ad a császár eltompult érzékeinek, s keblére ragadva a nőt, annak korallajkaiból engedni magát megítatni.

- Ezt a leányt feleségül veszem, szól ezzel egyik főszolgájához fordulva.
- Tegnap vettél el egyet, uram, kinek apja proconsul.
- Attól ma elválok. Hát ennek ki az apja?
- Takács, udvarodnál.
- Kinevezem őt proconsulnak.
- Ez lesz kilenczedik nőd négy hónap alatt.

Carinus maga mellé ültet a leányt, s fejét ölébe hajtá. Mellette tánczoltak, énekeltek, s előtte Aevius declamált, nem engedve magát megzavarni sem táncz, sem ének által. Jambusai szemtelen hizelgéssel magasztalák Carinusnak mindazon tulajdonait, melyekkel nem bírt, rózsapiros arczát, bátor lelkét. Leírta hosszú részletességgel a secularis játékokat s nem hagyott békét se Jupiternek, se Apollónak, hogy Carinust náluknál magasabbra helyezze.

- Oh, engem úgy nyom, úgy boszant valami, nem tudom, mi, nyöszörge Carinus.

Két-három rabszolga ugrott egyszerre hozzá, vánkosit igazgaták, hajszálait rendezék, öltönyét tágiták.

- Ejh, mégis nyom, mégis boszant.
- Tán Aevius jambusai nyomnak? kérdé Marcius, a császár borbélyja.
- Meglehet; hagyd el Aevius.

A poeta alázatos tekintettel hajtá meg magát, száz annyi dühöt érezve a borbély iránt, versei megszakasztása miatt.

- Mi bajom hát mégis? nyafogott bosszusan Carinus. Találjátok ki már. Hát én gondolkozom helyettetek magamról? Valami ingerel, valami bosszant, szeretnék haragos lenni.

- Én kitaláltam, szólta a borbély; e néhány szál szakáll boszant tégedet, oh Carinus, mely dicső arczodon élődik, felséges orrod és ajkaidat merészen nyugtalanítva. Vágasd ki azokat, sőt szakítsd ki. A te arczod úgy is oly nőien szép, és mennyivel szebb leendne, ha a férfiaság e rút jelei nem éktelenítnék.

- Igazad lehet Marcius, szólta az ifjú, s ki hagyta tépni szakállát, s annyira meg volt elégedve a

borbélylyal, hogy a műtét végeztével kinevezte őt praefectusnak.

E pillanatban zaj hallatszott az ajtó előtt. Többen az öreg Mesembrius szavára ismertek, ki erővel bebocsáttatáshoz akart jutni Carinus elé.

Galga, az ajtonálló thrák óriás, visszatartóztatá az öreget s másnapra utasítá, mert Carinus mostan alszik.

- Már tizedszer vagyok itten, zajgott az öreg. Egyszer azt mondd, alszik, másszor ebédel, harmadszor fürdik, negyedszer nincs ideje. Én beszélni akarok veled.

Galga nagy küzdés közt kituszkolá az öreget az átriumból, két-három rabszolgának kelle belé kapaszkodnia, hogy az ajtón kitolhassák.

Carinus meg volt elégedve Galgával.

- Te, ki oly jól meg tudod őrizni ajtómat, megérdemled, hogy Róma cancellariusává tegyelek. -46-

- Hát én semmit sem érdelek, uram? kérdé Aevius megijedve, hogy ő kimarad a kegyosztogatásból.

- Neked Aevius, templomot építtetek, hol minden költő legelső zsengeit a te oltárodra teendi le.

- Köszönöm, oh Augustus, a templomot és a zsengeket, miket kezdő poéták irnak, de hát a Tusculanum?

- Azt jól tudod, mily föltét alatt ígértem.

- Ha Glyceriát, e földi istennőt, ékesen szólásom erejével, nyelvem mézével, s költészetem varázslatával ráveszem, hogy tégedet kegyeiben részesítsen. Nem elhozám-e őt te hozzád?

- Elhoztad, de mit használt az nekem? ez a csábító phantom, miután bájai láthatásával az örülségig fokozta vágyaimat, titkaimat kicsalta, akkor egyszerre kinevetett, eltaszított magától és elhagyott, és én azóta százszor inkább óhajtom őt birni.

- Nem volt-e hatalmadban erővel itt marasztani a hálóba került dæmont?

- Kérdezd rabszolgáimtól, mit tett velök? midőn azt parancsolám nekik, hogy tartóztassák fel az átkozott bűvésznőt, egy serleget kapott fel, melyben bor volt, valami idegen varázsszót morgott felette, s azzal rögtön láng és füst csapott ki a kehelyből. Ezzel ijesztő arcczal fordulva a szolgák felé, csattogó hangon kiálta rájuk: «a ki le nem fekszik arczára, és meg mer mozdulni, rögtön sertéssé változtatom!» E ficzkók azonnal mind arczra borultak, s a merész bűvésznő fejekre hágva lépdelt az ajtóig, a hol ajtonállónak úgy elvette szeme világát, hogy három napig nem látott egyebet sötétségnél. De, oh Aevius, miért kényszerítasz te engem, hogy ennyit beszéljek? miért fárasztod gondolataimat s rablod nyelvemnek nyugalomát? -47-

Aevius gondolá, hogy az ő nyelve nem oly drága s szónokolt.

- Dicső Carinus! Nem méltó azon hölgy reád, csak megvetésedre méltó. Sokkal becsesebb kincset fedezék én fel számodra, ki mellett Glyceria kavics a gyémánthoz, futócsillag a naphoz, közönséges bor a nectárhoz, szegfű az ambrosiához.

- Ki lenne az?

- Ez hajadon, míg amaz már özvegy. Ez a szerelmet még nem is szerette, míg amaz már gyűlölni is tanulta, s szépsége több csodát tett, mint tett amazé. Egy keresztyén szűz az, ki nem rég elfogatva, parancsodra többi társaival együtt az oroszánok közé záratott, és ime lássad, a kiéhezett fenevadak megszelidültek e hajadon tekintetétől, s hódolattal simultak annak lábaihoz, kezeit nyalogatva. Én magam láttam, oh Augustus, és bámulék rajta. A spoliarium őre ekkor kihozatá a leányt az oroszánok közül s átadá őt a legvadabb illyr legionariusok élvezetének. És ime lássad, mit tett? Egy óra mulva mindazon katonák térden állva láttatának körülte, a mint bűbájos beszédét hallgatva, ihlett buzgalommal lesték ajkai mozdulását s kezeit könyeikkel nedvesíték és midőn a tribunok el akarták ragadni a leányt, hogy másoknak adják át, ellenük szegültek s az utolsó emberig le hagyták magukat aprítani érte. -48-

Carinus érdekelten emelkedék fel ágyáról, szemeiben szokatlan tűz kezde villogni. Eltaszítá magától legeslegújabb feleségét s Aeviusnak inte.

- Hozasd elém ezt a leányt.

A poéta törte magát a parancscsal s futott a börtönök felé a császár pecsétgyűrűjével.

## V.

Egyedül volt egy külön börtönbe zárva Sophronia. A napsugár csak egy kis kerek ablakon hatolt le hozzá, s a mint a térdeplő hölgy fejére sütött, a megdicsőülés gloriája látszotta körül sugározni.

Tagjait hófehér öltöny fedé, oly tiszta, mint fényes lelke. Arczán túlvilági nyugalom ült, melyben csak az elhatározottság kifejezése volt emberi.

A börtön ajtaja felnyilt, s belépett rajta egy magas, délczeg női alak, aranytól nehéz erszényt

adva a börtönőrnek, ki nyitva hagyá utána az ajtót.

Az érkezett hölgy nehéz selyem himationba volt burkolva, melyet gyémántos tibulák kötének össze vállain, gazdag hajfürteit ragyogó anadém köríté fejközepén, s az arról lefüggő fényes aranyfátyol finomsága daczára sem engedé keresztüllátszani elfedett arcza vonásait. Köpenyredőinek elrendezése tanusítá izlése nemességét s a szegleteit aláhuzó nehéz gyöngyök előkelő rangját.

-49-

Sophronia föltekinte a selyemsuhogásra; egy hölgyet látva maga előtt, meglepetve kérdezé:

- Mit kívánsz tőlem, római nő?

A hölgy fölemelé anadémja fátyolát s egy arcot láttatott, minővel az istenasszonyokat szokták festeni, homlokán méltóság, ajkaiban kellem, arczai gödröcskéin a titkolózó csáb és szemei sötétében az a mély kifejezhetlen gondolat, melybe az indulatok minden rejtélyei burkolóznak, ingerlő ígézet minden vonásban s tiltó szomorúság, csodálatos játéka a borúnak és napfénynek, miket az égen szivárványnak, az emberarczon szenvedélynek hívnak.

Sophronia az első tekintetre hátra rezzent ez arcz elől, de rögtön mosolyogva nyujtá felé kezét, nyájasan rebegve:

- Testvérem, Glyceria.

- Ne nyujtsd kezed, szólt szomorú hangon a hölgy. Ne ölelj meg. Az első percz, melyben megpillantál, visszariaszta tőlem. Te iszonyodol ez arcztól - és igazad lehet. Négy éve annak, hogy nem láttuk egymást, négy év alatt annyi átkot hallhattál rám mondatni, s oly tiszteletreméltó ajkáról, hogy nem ok nélkül döbbsz vissza tőlem, midőn arczom megismeréd.

- Én nem szüntelek meg szeretni soha.

- Örömet hiszem, de ne szóljunk arról. Téged új hited ellenségedet is szeretni tanít, engem a sors mindenkiről lemondani tanított, a kiket szerettem. De jól van így, most nincs idő panaszra. Titokban előre megtudám, hogy a holnapi circus multságait keresztyén marttyrok kínhalálával fogják bevégezni.

-50-

- Történjék meg, a mit Isten akar, szólt Sophronia keblén összetéve kezeit.

- Az égre! nem történik az meg. Kétszer akartalak megmenteni, mind kétszer elkéstem veled; most jobbkor jövék. Cseréld el ruháidat az enyéimmal, vedd fel fátyolom, termeted az enyimhez hasonló, senki sem fogja a cserét észrevenni. Künn megbízott rabszolgám vár reád fölnyergelt lovakkal, egy óra mulva atyád és kedvesed karjai közt leendsz.

Glyceria fájdalomteljesen hunyta be szemeit, egy könyvet törve szét szempilláival, mintha mondta volna: «az én atyám, az én kedvesem».

- És te? kérdé Sophronia.

- Én itt maradok helyetted.

- És a holnapi circus játéka?

- Velem lesznek befejezve.

- Soha! monda Sophronia magas versenyzéssel.

- Miért ne úgy? Téged szeretnek azok, a kik gyűlölnék engem s kiknek egy szánó mosolyáért évek kínjait venném fel magamra. Ha kettőnk közül egynek veszni kell, miért vesznél el te, kiért kétségbeesnének ők; miért ne inkább én, kinek halálát megáldanák? Te egy boldog éltet tartasz meg másoknak, én egy keserűt vetek el magamtól.

-51-

Sophronia mindkét kezével megfogá testvére kezeit s tiszta szemeivel annak mély bánatú könnyes szemeibe nézett.

- Te voltál azon nő, ki elfogatásom éjjelén lovadat ajánlottad megmenekülésemre.

- Miért hozod fel ezt?

- Emlékezel rá, mit válaszoltam akkor?

- Azt mondad, hogy keresztyénnek nem szabad a veszély elől megfutni.

- Azóta sok alakban láttam a halált és azt mondom újra. Ha Isten akarata az, hogy vérhalálom által dicsőíttessék meg neve, teljesüljön az, én gyönyörrel veszem fel a marttyr-koszorút, mely az Idvezítő homlokát köríté, s áldani fogom a kezet, mely megnyitja előttem az égi üdv kapuját. Oh a halál nem kín azoknak, kiknek öröme a halál után kezdődik.

- De azok, kiket itt hagysz?...

- Ők meglátandnak túl a síron.

- Hová őket a kétségbeesés fogja űzni. Oh hallgass rám Sophronia. Te érted most két lény imádkozik, a ki mindkettő engemet átkoz. Ha ez irtózatos halált fölveszed, a túlvilágon sem fogsz találkozni velök, mert az élet borzalmait a Hadesig üldözendik őket; oh engedj meghalni, engedj elfeledve lenni engem, senkitől meg nem siratva, meg nem áldva, vissza nem óhajtva; érje egy napon két boldogság ősz apádat, egy, a te élted, más, az én halálom.

- Nem ily keserű szívnek való a halál, oh Glyceria.

- Hiszed, hogy nem tudok nyugodtan szemébe nézni annak?

- Nem boldogultan. A halál új világ annak, a ki lát, örök sötétség annak, a ki nem hisz.

- Legyen e sötétség rajtam. Engem csak egy élet terhe nyom, nem óhajtok újra élni, akarok elmúlva, elfeledve lenni, akarok pihenni látogatlan sírban, elhagyva ezt a fényes semmit, melyben csak a fájdalom való. Te élj és örülj sokáig.

- Oh Glyceria! miért kelle ily sötétté válni a te arczodnak?

- Ugy-e? valaha nem volt különbség kettőnk között. Lelkem oly fényes, arczom oly derült volt, miként tied; oly hasonlók voltunk egymáshoz még lélekben is, hogy atyánk is alig tudott bennünket megkülönböztetni egymástól. Még szerelmünknek tárgya is ugyanaz volt; s egymás előtt nem titkolók azt, s megegyeztünk benne, hogy ha ő választani fog, a másik boldogan lemond.

- Bár választott volna téged, most boldogok lehetnénk mind a ketten.

- Fátum van én velem, oh testvér! Az istenek nem úgy akarták. Titkos kezek odafenn vadítják el az ember sorsát, s uszítják az életen keresztül: ki hát az, a ki lelkeikről számol? A férj, kihez nőül menék, egy nyomorult libertin volt, ki ekkor jött, midőn Manliustól mellőztetem, s egy rejtélyes iratot mutatva, mely atyánk ellen bizonyított, elárulva, hogy ő részese volt a Carinus elleni összeesküvésnek, kényszeríte, hogy nőül menjek hozzá.

- És atyám téged ezért megátkozott.

- Ne húzza vissza átkát soha. Teljesült az. E gyáva szolga elveszté fejét, mert a császár engem meglátott. E percztől fogva egész életem harcz volt, melynek fegyverei hízélgés és csáb. Atyámat kelle védni minden pillanatban. A hány ember itt lélekezik, az neki ellensége mind! Gyűlöli a császár, mert nem hízélg neki, gyűlölik az udvaroncok, mert becsületes, gyűlöli a nép, mert gazdag, gyűlöli minden bűnös, mert itt az erény összeesküvésnek tartatik a vétek ellen. Egész Rómát kelle meghódítanom, császártól a plebejusig, hogy az ő ősz hajszálait megőrizzem. Ott voltam Carinus orgiáiban, hagytam tapsolni magamnak az amphitheatrumban a népsöpredéktől, s hízélgni a silány udvaroncok által, s hányszor téptem össze Mesembrius halálitétét kihízelegve, kierőszakolva azt, kémekek, demagogok, senatorok, lictorok és maga Carinus kezéből.

- És atyám ezért átkozott meg téged.

- Igaza volt. Ez megvetésre méltó tett volt egy római patricius leányától. Oh ne tudja ezt meg soha, mert ha megtudná, hogy ily áron él, megölné magát.

- Te megtudád azt is, hogy hittársaim rejteke el van árulva, s azért siettél oda előre?

- Két nappal elébb tudtára adtam Manliusnak, de ő utált házamba lépni. Most nincs többé egyéb mód menekülésre, és a sors legjobban lesz kielégítve így. A ki megérdemlé, s óhajtja is, hogy meghaljon, meghal, s a kik örülni fognak az életnek, és azt megérdemlik, boldogok lesznek. Így lesz az jó. Térj vissza atyádhoz és kedvesedhez Sophronia, s menjetek azután messze, messze innen.

## VI.

Sophronia zokogva borult testvére nyakába. Egy elvonuló érzelmrohamban végig vonult lelke előtt az élet boldogságának ragyogó álomképe, látta maga előtt a hízélgő édes apát, ki őt annyiszor nevezte szemei fényének, ki oly aggódva őrzé még a szellőtől is, és a szerető ifjut, kinek tiszta szerelme hosszú éveit ígérte a jövő boldogságnak. A hölgy szívének ereje megtört a gyötrő kép alatt, s erőtlenül rogyott testvére keblére, ki bátor, elkeserült arczczal tartá őt karjai között, mint egy mythologiai harczias istennő egy más isten országába tartozó angyalrokonát.

- Siess el innen, szólt a nő, bő himationját testvére vállaira kötve s arany balteusát derekára kapcsolva. Bátran mehetsz, hová szolgám vezetni fog. A cserét senkisem veendi észre, a circus zajos tömkelegében legkevésbbé.

- Nem. Nem fogadhatom el tőled ez áldozatot! kiálta fel Sophronia önszive ellen küzdve. Isten tiltja azt.

- A te istened a szeretet istene, szólt Glyceria elsötétült arczczal; ha szeretetért meg nem mented magad, én esküszöm neked, hogy e nap borzalmak epochája leend a világra nézve. Én ismerem mindazon átkokat, miktől a sötétség lényei megborzadnak, miknek kimondására megrendül a kemény föld és égő üstökösök nyargalnak végig az égen, egymásba veszítve a föld népeit s sárga döghalált lehelve az élők arczaira. Ha te megáldozod magadat istenednek, én megáldozom Rómát az enyimeknek, és megátkozom azt úgy, hogy a századok csak rongyait fogják megtalálni királyi biborának!

A halavány hölgy reszketett sötétebb arcú testvéreinek karjai közt.

Ez nyugodtan erősíté meg testvére hajzatán a fejről levett anadémot, s a fátyolt annak arczára vont.

- Így, most mentve vagy. Ha kérdeni fogják, ki mentett meg? mondjad, hogy nem ismeréd.



Nem akarom, hogy valakinek szive fájthasson miattam. Hallgasd el nevem.

Sophonria zokogva karolá át testvérét, kinek kebléről nem birt leszakadni. Glyceria sietteté őt.

- Menj, siess, ne csókolj meg, nem jó engemet csókolnod. Fátum van az én ajkaimhoz kötve.

És Sophronia mégis megcsókolta őt s azon pillanatban belépett Aevius a magával hozott testőrökkel.

- El vagyunk árulva! kiálta Glyceria, testével fedezve testvérét, s vad dühvel kiálta Aeviusra. Ki küldte e helyre, nyomorú sychophant? Eltévedél; ez börtön, nem bacchanál.

- Ez arany kalitka, melyben egy galamb helyet kettőt talállok.

- Rakd verseidbe ízetlen tréfáidat, de ne közöld velem, eredj tova.

- Ha velem akarsz jőni, szívesen; de engem az Augustus küldött ide.

Glyceria sietve sugá testvére fülébe:

- El ne áruld, hogy testvérem vagy, mert akkor atyád is veszve van.

S azzal a katonákhoz fordult.

- Vakmerők! Ismertek engem? Én vagyok a rettenetes Glyceria, ki tűzesőt hozok reátok, mikor táboroztok, ki megárasztom előttem a folyamokat, s telet bocsátok nyár közepén hadsoraitokra, hogy elhaltok miatta, mint az őszi légy. Nem emlékeztek-e már Triviusra? kit haragomban szarvassá változtaték, s csak akkor adtam vissza emberi alakját, midőn az ebek által széttépetett; láttátok palotám előtt azokat a testszin kő karyatidákat, melyek kapuim homlokzatát tartják, mikről úgy tetszik minden azon menőnek, mintha szemekkel folyvást utána néznének, azok ellenem lázadt rabszolgák voltak, kiket egy lehettemmel kővé változtaték. Akarjátok-e, hogy e falakhoz mint kőszobrokat állítsalak? vagy vadállatokká tegyelek, kik holnap a circusban egymást össze fogják marni? Melyitek meri fölemelni kezét? melyitek mer utamba állani?

A katonák babonás félelemmel álltak félre a delnő útjából, csak Aevius lépett eléje.

- Mennyei szépségű asszony; fölösleges dolog lenne e fiukat barmokká változtatnod, de bár változtathatnád kővé az én szívemet, hogy ne érezne irántad. Most pedig engeddd meg, hogy e keresztyén hölgyet az Augustus színe elé vezessem, ki máskor téged is szívesen lát, de most épen őt akarja látni. Ha netalán szeretetreméltó boszúdat árva hajfürteimen méltóztatnál tölteni, az ellen nincs felsőbb parancsom. Fejem és szívem szolgálatodra áll, de kezeimmel Carinus parancsolt, hogy a leányt vigyem.

Glyceria hevesen sugá elhalványult testvéreinek:

- Most már nagyobb irtózat vár reád, mint a halál. De légy erős. Azon balteus alá, melylyel körülöveztelek, egy éles tőr van elrejtve... római nő vagy, nem kell többet mondanom.

Azzal megszorítva Sophronia kezét s Aeviusat egy tekintetre sem méltatva többé, hirtelen elsietett az utat nyitó katonák sorai között.

## VII.

Sophonria visszaborzadva állt meg Carinus tereme ajtajánál.

A látvány, mely szemei elé tárult, a börtönök kínműhelyénél s az oroslánok barlangjainál iszonytatóbb volt tekintetének.

Részeg rabszolgák daloltak, a földön henteregve, s poharat kocczantva részeg senatorokkal, kik belekeverték magukat laticlavusaikba; ott lehete látni a kifestett arcú férfiakat, asszonyruhákba öltöztetve, s hárfa mellett orczátlan dythirambokat énekelve, fejeiken a női anadém tetejébe a csúffá tett cserkoszorú, a polgárerény egyszerű dísze körítve; az ország első tisztviselői, consulok, praefectek, tribunok, satyroknak és faunoknak vetkőzve, s undok taglejtéssel karéjban tánczolva átlátszó leplekbe öltözött örömlányokkal, kiknek arczán, szemeiben utálatos tüze égett az állati szenvedélynek, s ez ördögi karéj közepett ott feküdt Carinus, bíbor palástjának önmaga legnagyobb gyalázata. Arczán bor és érzéki vágyak és az orgiák jelenetei által fel volt szítva az ellankadt szenvedély, hajfürteiről illatos kenet csepegett alá.

Sophonria megrázkodék e látvány előtt, mely bárhová tekintett, mindenütt ugyanazon alakokat tünteté elé, s először életében feledte el Isten nevét, ki mindenütt legközelebb van, a hol a veszély a legnagyobb. De ki gondolhatna Isten jelenlétére ott, hol az ördög számára van felállítva az oltár?

A keresztyén nő remegő szorongással nyult arany balteusa elé, mintegy önkénytelen ösztönből, a nélkül, hogy testvére intése eszébe jutna. De a mint a tőr markolata kezébe akadt, visszatért lélekereje egyszerre; rögtön a bátor, az elhatározott római hölgy lett ismét belőle, s a nélkül, hogy vezetettne magát, merészen a tánczoló karéjába lépett s felmagasultan, délczegen megállt Carinus előtt.

- Te vagy az, ki magát Rómában Augustusnak nevezi? kérdé tőle végtelen megvetéssel.

Carinus mosolyogva kelt föl fektéből s inte a zajongóknak, hogy hallgassanak.

- Mióta jelent e szó «Augustus» római nyelven «undort» és «gyalázatot»? - folytatá Sophronia, vakmerő szemeket vetve Carinusra. Mi átkozott sors küldte Rómába téged, hogy összegyűjts magad körül mindent, a mi rút, mindent, a mi átkos, s uralkodni tanítsd a bűnt, mely isteneid templomából származott le hozzád? Nem érzed lábaid alatt a föld reszketését, nem halod az ég dörgését odafenn? közlgő barbárok millióinak ordítása nem ver föl álmaidból, hogy megtudd, miként nem úr, csak por vagy a földön, mely Isten egy lehelletére összeomlik s nem lesz jobb azon földnél, melybe eltemetik?

Carinus Aeviushoz fordulva mondá:

- Páphiára mondom, nem csaltál meg. Ez különös nő. Így, így, szép leány; dühöngj, légy haragos, az átkozódás úgy emeli szépségedet; mentül jobban átkozódsz, szerelmem annál jobban ég.

- Égni fogsz egykor örök lángok közt! Feletted láthatlan bíró él, ki jegyzi szíved gondolatjait s a haragnak napján, a mily nevető arcokat látsz magad körül most, oly kínosakat fogsz látni és magad sem leendesz más.

- A Pantheonra! Ez alak még hiányzik az istennők sorából. Aevius hozz nekem szobrászt. Templomot építsetek, s ez istennő szobrát állítsátok bele s legyen annak neve: «Venus bellatrix».

-60-

Egy, az udvarhoz tartozó művész rögtön előfurakodott, stylust és viaszlapot ragadva, s Sophronia szemérmes borzalommal vevé észre, hogy míg dorgáló szavait Aevius rögtön versekké idomítja, a szobrász magasztos termete mozdulatait iparkodik lelopni.

Rögtön elhallgatott a nő, egy szót sem szólt többé s arcán egy vonást sem mozdította meg.

- Siess műveddel Sextus, ha Venus bellatrix alakját akarod lerajzolni, monda Carinus a szobrásznak. Egy óra múlva ez alak «Venus victa» lesz. S azzal mint az éhes kigyó, közelebb simul a leányhoz, szemeit annak arczára függesztve.

Az állt, mint egy szobor, hidegen.

- Nos, miért nem dühöngsz már? Légy haragos. Ez százszorozza a kéjt, a mit szivem érez, szidj, átkozz, káromlj, én ölelni, csókolni foglak s megőrülni a gyönyör miatt.

A hölgy hallgatott s arcza hideg maradt.

- Ah, te hideg arczoddal akarsz meghűteni? Észrevevéd, hogy szégyened pírja, haragod lángolása gyönyörködtetett, s most úgy akarsz tenni, mintha egyszerre eltűnt volna arczodról szemérem és harag, hogy élvezetem legédesebb gyönyörét elrabold. Rabszolgák, tépjétek le öltönyeit!

Sophronia szótlanul kirántá balteusa alól a gyilkot s merészen szétekintte.

Carinus megdöbbenve maradt azon helyzetben, melyben e váratlan mozdulat meglepé. Mindenki mintegy lebűvölve állt meg, csak Aevius találta fel magát. Lappangva közelebb lépe, sima, leopárdi mosolylyal a hölgyhöz.

-61-

- Szép leány, ne feledd, hogy te keresztyén vagy. Istened szigorúan bünteti azt, ki a halál kapuit erőszakkal nyitja meg maga előtt, s mást megölni, vagy magadat, egyenlő bűn vallásod szerint, kötelességed pedig eltűrni, a mit Istened reád mért, legyen az kínhalál, vagy egy órai gyönyör Carinus karjai közt. Ne feledd, hogy te keresztyén vagy, s előtted annyi keresztyén hölgy vevé már fel e nemét a martyriumnak.

Sophronia kezében remegett a fölemelt tőr.

Aevius még egy lépést tón felé.

- Jusson eszedbe, hogy keresztyén nő vagy, monda, ravaszúl nézve a tőr után, hogy azt egy merész szökéssel kiragadja a nő kezéből.

- De római nő is vagyok! kiálta Sophronia, eszébe jutva testvére szavai, s mint a villám, oly sebesen döfte önszívébe a gyilkot.

Biztos kézzel döfött. Markolatig hatott az szívébe. A római hölgy előtt előbbvaló volt a becsület, mint az üdv.

Egy perc alatt összerogyott és meghalt, utolsó mozdulatával öltönyredőit igazítva, hogy holtában se árulják el bájait szentségtelen tekintetnek.

-62-

## VIII.

Atya és férj ezalatt hiába keresték eltűnt kedvesöket.

Kérdezősködniök csak titokban lehetett, mert nyílt védelem Sophronia számára nem volt.

Mesembriust rég nem látták már Rómában, s mindenkit meglepett, midőn a tekintélyes férfi ismét megjelent a forumon, elefántcsontmankójára támaszkodva, s minden lépés után megpihenve.

- Ah jó öreg, te oly ritkán láttatod magad Rómában, szólítá meg egy illatos patricius piperkőcz. Mióta Probus meghalt, írmagul sem látunk.

- Öreg vagyok már és beteges, jó Pompejanus. Lábam alig mozognak, s rád nem ismerek, ha nem szólsz, úgy elromlottak szemeim.

- De hát miért nem tudsz Rómában lakni?

- Látnád csak azokat a szép répákat, a miket kertemben termeszték, nem hívnál Rómába. Nem érdekel már ily öreg embert más, mint barackkoltványai.

E perczben egy követ érkezett a capitoliumból s sűgva mondá Pompejanusnak:

- Carinus letette a bíbort, testvére Numerián javára.

Mesembrius néha oly jól hallott, hogy a suttogás sem kerűlte el.

- Mit mondál? kiálta élénken. Carinus leköszönt, s Numerián lesz a császár? Vivát!

- Te ismered Numeriánt? Minő ember ő? kérdék aggodalmas arczczal az udvaroncok.

- Minő ember? Egy hős, egy római, ki alatt újra fognak kezdődni Róma arany évei, újra kisűt a dicsőség napja reánk. A dicső harczok, mikben Róma a félvilággal küzdött; Numerián folytatni fogja azokat. Mi mindnyájan ott leszűnk. Oh, az ragyogó korszak lesz újra. Magam is lóra űlök, s ott leszek, hol minden becsűletes embernek lennie kell, nem vagyok én oly vén, hogy a csatában meg ne halhassak.

Az öreg lelkesűlten, egészen magán kívül szónokolt, s többé nem támaszkodék mankójára, s egy ismerősűt, ki a Capitolium felől jött, száz lépésnyiről megismerte. Quaterquartus volt az, az augur.

- A Capitoliumból jösz Quaterquartus? nos? nos? mi hír?

- Megjövendűlém, mondá az augur nagy tekintűlyel. A tanács nem fogadá el a lemondását, s kényszeríté a halhatatlan Carinust visszafogadni a bíbort.

Mesembrius egyszerre mankójára dűlt.

- Jaj lábam! oh a köszvény mind a két térdemben! Mit is beszéltem én bolondos öreg? Én lóra űlni? bárcsak a zűlleszéken tudjak megűlni. Ilyen bolond az öreg ember. Hogy mennék én a harczba, mikor oly rosszul látok, hogy az ellensűget meg nem tudom különböztetni a jó baráttól. Nevessetek ki jó barátim, nevessetek ki az ilyen bolond öreg embert. Oh lábam... S nagy nyögve továbba vánszorgott ismét. Utjában összetalálkozék Manliussal.

- Nem tudtál még ki semmit? kérdé Manlius.

- Holnap erővel betörök Carinushoz. És te.

- Én megyek fölkeresni Glyceriát.

- Megöld, mielűtt szóhoz engednéd jutni.

- Ne félj. Ha varázshatalommal birna is, meghal. Holnap Carinus atriumában találkozunk. Kard legyen nálad is.

\* \* \*

Manlius a pons sacerhez indult.

Triton szobra elűtt ott űlt a vén duena, ki a gyűrűt adta neki. A mint Manliust meglátta, fölkellet és eléje ment.

- Nálád a gyűrű, uram? kérdé.

- Lássad.

- Akarsz követni?

- Azért jöttem.

- Négy nap óta várlak itt. Miért nem jöttél hamarábba?

- Az örűm sohase késű, monda keserűen Manlius s engedé magát vezetetni kerteken, űlutakon, fedett folyosűkon keresztűl, míg vezetűnűje, egy kis zűld ærugoval festett cypriai érczkaput kinyitva, egy egészen sűtét sikátoron át, kezen fogva, egy kerek oszlopos terembe vivé, mely világot egyetlen, a tetűn levű kerek ablakról nyeré.

Itt a nű eltávozott, űrnűjét hívandű.

Manlius körültekinte. Egieszen mást képzelt ő magának egy római delnű teremében. Jaspis oszlopokat, keleti virágokkal befutva, szűkűkutat rűzsavizbűl, frivol szerelmi jelenetek képeit, buja kenűcsűk illatatűl átfűlt légkűrt, bíbor nyugágyakat, ezűst tűkrűket. Mindezek helyett egy hideg, magasztos, templomszerű teremben látta magát, melynek falain hűsűk és csaták nagyszerű képei díszlettek, a közepén nem volt más, mint egy vén kopasz férfi márvány mellszobra. - Talán nem is Glyceria lakik itten? gondola magában, midűn háta műgűtt nevét hallá kimondatni.

Megfordult. Egy magas, halavány nő állt előtte, egyszerű hófehér ruhában, melynek redői egész nyakáig s kezefejéig fedezték termetét. Ez nem a szerelmi kalandok pongyolája. Ámde ez arcz még kevésbé volt szerelemre hívó. Szomorú, csüggeteg, emésztő bánat minden vonásain, mely rozsdája a szépségnek.

Manlius megismeré benne Glyceriát. Vére lázongva tódult agyába, keze kardmarkolatát szorítá. De nem akarta őt így megölni, azt hívé, ez is csak egy fogása a csábnak, melynek kitanulásában e nők nagy mesterek. Ha egy kéjenczet kell meghódítani, annak a gratiákkal öltöztetik fel magukat, s ha egy hőst, annak Minervával: minden férfinak külön jelleméhez alkalmaztatják ruhájokat, lelköket, még arczuk vonásait is úgy, hogy mindenki másformának ismeri őket. Nem ölheté meg őt ily szomorúan, beakarta várni azon pillanatot, midőn szerelméről fog szólni, hogy a legelső epedő mosolyért szívébe üthesse kardját.

-66-

A hölgy fejét mélyen lehajtva megállt három lépésnyi távolban Manliustól, s alig hallhatóan rebegé:

- Későn jövé. Nagyon későn.

Manlius elfojtott dühvel felelt.

- Hát a szerelem olyan gyümölcs, mely elérik, ha sokáig áll?

Glyceria ijedt szemekkel tekint Manliusra.

- Mi lelt, hogy előttem szerelemről beszélsz?

- S nem azért hivatál-e engem, hogy boldogságról, örömekről, édes kéjről suttojunk egymásnak?

- Valaha örültem volna e szavaidnak, most irtózat állja el valómat, midőn így szólasz hozzám.

- Nem vagy-e meggyőződve arról, hogy szépséged annyira elvarázsló, hogy a ki meglát, elfeled minden asszonyt, a kit azelőtt látott? monda Manlius és a kard félig kinn volt már hüvelyéből.

Glyceria, mint ki átláthatlan sötétségbe néz, tekintte Manlius arczára, s elborzadva kérdé:

- Még azt is, ki e perczben halva fekszik?

Manlius összerezdült, lélekzete elállt, arcza sápadt lett, mint a föld.

Sophonra nevét akarta kimondani, s az nem bírta kijöni ajkán, hátra tántorodott s kezeivel egy oszlopnak támaszkodék.

Glyceria közelebb lépett hozzá, merev tekintetével Manlius arczát vizsgálva, mint ki a lélekben olvas.

- Manlius Sinister! szólt csendes, nyugodt hangon. Nekem álomlátásaim megmondák, hogy te engemet meg fogsz ölni, s jól tudom, hogy chlamisod alatt rejtve tartott kardod markolatját szorítod. Nem fog az nekem fájni. Fájni fog egyedül az, hogy nőd gyilkosának engemet hiszesz.

-67-

Manlius felsóhajtja, s egész termete megrázkódott a titkos borzalomtól; oly hangon, mely mintha a föld alól jőne, kérdezé:

- Mint ölték meg? vadállatok szaggatták szélylyel? vagy égő lángoknak adták át gyöngye termetét? Beszélj hetæra. Mondd el nekem hosszban, világosan, mint kíznák halálra. Hallani akarom azt.

- Nem vitték őt kínpadra, hanem Carinus orgiáiba.

- Ah! ordíta Manlius éktelen dühében s eltakarta arczát. Majd ismét elvevé róla kezeit s nyugodtan mondá: Folytasd, ne hagyj ki semmit. A becstelenséget jelenetről jelenetre rajzold előttem, mint gázolták a sárba az én oltárképeimet? Mondd el.

- Azt nem tevék. Egy római hölgy, ki meg akara őt menteni, ruhát cserélve vele börtönében, midőn e terve meghiusult, egy gyilkot rejte nőd övébe, s ő, mielőtt férfi keze érinthette volna, megölte magát.

Manlius szeméből kicsordult a könny. A kard kihullott kezéből.

- Égnek minden istenei, áldjátok meg e nőt azon gyilkokért! - Nem tudod ki volt az?

- Nem akarja, hogy ismerd.

-68-

Manlius szabadon lélekzett, mint ki egy rémálomból szabadult meg.

- Köszönöm e hírt, köszönöm.

Valami oly borzasztó volt e köszönetben.

- De a veszélynek nem itt van a vége, szólt Glyceria; Carinus, kinek halvány arczára fecscent a martyrnő vére, félájultan esett nyugágýára vissza, s reszkető lelkén e gondolat vonaglott keresztül: ha egy nő meg tudott halni így, azon nő apja, vagy férje mint fog tudni - ölni! - Senki sem ismeré Sophroniát, de atyám ittléte Rómában felötlött, s bár ő nyiltan nem tudakozódék leánya felől, gyanitni kezdik, hogy a megölt az ő leánya volt. Ezért holnap mindketten Carinushoz fogtok hivatni, s ő kérdeni fogja tőletek: nem ismertek-e rá egy holttestre, mely a keresztyének

börtöneiben meggyilkolva találtatott, s nődöt fogják elétek mutatni. – Légy kemény szívű, Manlius, azon pillanatban, köny ne lássék szemeidben, midőn e holttestet meglátod, mondd, hogy nem ismered, csinálj közönyös arcot, mert ha elárulod magad, fejedet vesztéd.

– Én? közönyös arcot csináljak? szólt maga elé bámulva Manlius, és ne ismerjek rá, midőn holtan előttem fekszik? azt mondd, nem láttam őt soha?!

– Vagy azt hiszed, élve hagyhat Carinus egy férjet, kinek neje miatta halt meg?

– Igazat mondál, szólt keserűen az eques. Manlius megtanul tettetni!

És kaczagott rémségesen.

Glyceria térdre hajolt előtte s szép keblét eléje tárva, szabad sóhajjal rebegé:

– És most... vedd kardodat s kezd rajtam...

Manlius mosolygott.

– Hát álmaid azt jósolák, hogy én meg foglak ölni? Hm. Te szép nő vagy, Glyceria. Valóban bájos alak. Igaz, mit rólad mondanak, hogy Carinus tégedet imád nagyon?

– Még jobban gyűlölöm én őt. Miért kérded ezt?

– Lásd, mert én szeretném tudni, boldogítád-e valaha kegyeddel Carinust?

– Egy mosolylyal sem soha.

– Pedig ő odaadná magát a napot azon éjszakáért, melyet te adnál neki.

– Ha én adok neki éjt, a Styxre! az örök éjszaka lesz! kiálta Glyceria felmagasulva, lángoló orczával.

Manlius odalépett hozzá, s megfogá kezét a nőnek.

– Lásd, álmaid hazudtak, én nem ölök meg téged Glyceria. Nem ölök meg, nem; én nőül foglak venni.

Glyceria ijedten rántotta vissza kezét.

– Manlius, ez gúny és keserűbb a halálnál.

– Nem, – csak szerelem. Én szeretlek.

– Manlius, ne így ölj meg, ne így. Inkább éles karddal.

– Én szeretlek. Ha szerettem testvéredet, az ő vonásait látom most arcodon, s ha üldöz a fájdalom, hogy elveszítem őt, hozzád kell menekülnöm, hogy megvigasztalj. Én nem hiszek rólad semmit, a mit a világ mond, én leveszem rólad multadat, s azzá foglak tenni, a mi testvéred volt. Visszaviszlek atyádnak, s megáldatlak vele a testvéredre mondott áldással. Neked adok mindent, a mi az övé volt, az ő egyszerű ruháit fogod viselni, még az ő nevét is rád ruházom, s nevezni foglak az én Sophroniámnak.

Glyceria reszketve ragadá ki magát Manlius karjai közül, ki őt gyengéden voná keblére, s dobogó kebelével, lángoló arczzal futott el onnan, a nélkül, hogy egy szót tudna válaszolni a kábító szavakra.

Manlius utána nézett s keserűen monda magában a nő eltávozta után:

– Hát nem tudunk-e tettetni is?

## IX.

Mint Glyceria kémeitől előre megtudá, Manliust még aznap felkeresték Carinus lictorai s meghívák a császárhoz.

Manlius nem várta el a hívást, előbb elment maga.

Egyszerű fegyveröltözete helyett, az akkori kéjenczektől viselt selyem virágos bő tógát ölté magára, hajfürteit bekeneté illatos olajjal, ujjaira gyűrűket rakott, bokáit lábkösöntyűkkel köríté, s gyűrűket húzott még lábujjaira is, mik a sandalok közül kivillogtak, s egész arcát bepontozá apró veres pettyekkel, hogy épen oly szeplőverte módon nézett ki, mint Carinus.

Így lépett be renyhe, elkényesült lejtéssel, fejét negédesen hordva Carinus atriumába, mely tele volt hozzá hasonlóan öltözött udvaroncokkal, kik irigykedve nézték körül az ifjú ritka pompájú öltözékét, csupán azt nem foghatva fel, miért festé be arcát szeplőkkel?

Manlius földig meghajtá magát Carinus előtt, mely köszöntési mód a persa udvarokból származott Rómába. Még Aevius is kénytelen volt elismerni, hogy oly hódolattal senki sem bírja magát meghajtani, mint Manlius.

Azután megfogva Carinus palástjának szegélyét, azt megcsókolá, azon kegyeletteljes nemével a csóknak, minővel csak a legbuzgóbb zsidók tudják csókolni a Thórárt.

Carinus szigorúnak akart látszani.

- Már négy napja, hogy megérkeztlél Rómába, s csak most jössz elém, szolt szemrehányólag Manliusnak.

- Oh dicső Augustus, szolt Manlius utánozhatlan édességű hangon, tízszer valék atriumodban, hogy izeneteimet átadjam, miket Ázsiából hozék, mindannyiszor megtudám, hogy istenektől irigyelt gyönyöreidet élvezed, és én nem tartozom azon durva katonák sorába, kik ajtóstól rohannak be fontosnak hitt izeneteikkel, s elrabolják soha vissza nem adható örömeid perczeit.

- Jó, te derék ember vagy, tehát mi hírt hozol Persiából?

-72-

- Nincs élet sehol oh Augustus, csak ott a hol te vagy. A föld minden országa csak ellentétnek való Rómához. Nem untatlak a harczok unalmas elmesélésével. A harcz csak arra jó, hogy fogyjon a zúgolódo nép, miért zavarnám én azzal kedélyedet?

- Helyesen Manlius. Beszélj egyébről.

- Szolgálatodra álljanak tapasztalásaim. Láttam a barbár földek ritkaságait, s mindannyiszor te rád gondolék: Afrikában láttam oly lovakat, miknek fényes bőre hosszú csikokkal van berovátkolva, minőket circusainkban egy császár sem mutogatott. Meghagytam az elexandriai kormányzónak, hogy küldjön neked belőlök, India tengereiben egy csigát fedeztek fel, mely magát vékony pókfonállyal szálakon köti a sziklához. E fonalakból ott kelméket készítenek, mik fényesebbek a sericumnál; ím számodra egy velament hoztam ebből, minőt ott csak a fejedelmek viselnek.

S ezzel egy pompás leplet nyujta át Manlius a császárnak, melyet India széleiről egykor azon gondolattal hozott el, hogy a Sophronia menyasszonyi fátyola leend.

A császár elámult a rendkívül fényes kelme láttán.

- Manlius! én téged senátorrá nevezlek ki.

Az udvaroncok féltékenyen kezdenek Manliusra nézni. A borbély, ki leginkább féltette Carinus kegyét, nem ócsárolhatva a hozott velament, Manlius arczán akará tölteni boszúját.

- Hol tettél szert e szeplőkre Manlius? úgy nézesz ki, mintha a legyek bántak volna rútul ábrázatoddal.

-73-

- Barbár vagy Marcus. E szeplők festve vannak arczomon. Ez fenséges divat, melyet a persa udvaroknál tanultam el.

- Szokás volna ott szeplőket viselni? kérdé Carinus, kinek arczát Marcus szokta fehérre, pirosra kifesteni.

- Csak az előkelőknél. Ez megkülönböztető jelük az országnagyoknak a köznéptől. Hanem persze, hogy ezt felfoghatni nemesebb ízlés kell, mint a tied, Marcus; tudni kell azt, hogy e foltok miért és mennyivel teszik szebbé az arczot. Az üres, unalmas síma kép, mint a tied, melyre ha az ember néz, nem lát rajta egyebet, mint fehéret és pirosat, az a plebejusok szépsége; Apolló szeplős arczot visel.

Manlius jól tudta, hogy Carinus szereti magát Apollónak neveztetni.

Az udvaroncok szörnyűködtek e vakmerő állításon.

- Én újra azt mondom, hogy Apolló arcza szeplős. Mert Apolló képe a nap, és a nap maga nincsen-e foltokkal tele? Az ég maga nincsen-e csillagokkal behintve, és a csillagok nem az ég szeplői-e? valamint a szeplők csillagzatok az arczon? Azért Marcus, e fejedelmi ízlést rajtam ne ócsárod.

Carinus inte Marcusnak, hogy törülje le arczáról a festéket.

- Isteni arcz! kiálta Manlius elragadtatva, oh szentségtörők, kik a szeplőket elrejték arczodon, miket a gratiák keze tulzott gonddal helyezett el rajtuk. Jertek barátaim, ez arcz legyen mintája a mienknek.

-74-

És az udvaronc nép rögtön sorba ült Marcus elé, arczát szeplőkkel festetve be, épen úgy, mint Carinusé volt.

E percztől úri divat lett Rómában szeplőket rakni az arczra.

- Manlius! monda a császár. Én téged Róma praefectjének nevezlek ki.

Valamennyi császári kegyencz ki volt ütve a nyeregből Manlius által.

Aevius kétségbe volt esve,

- Mihez hasonlítsam ezentúl a császárt verseimben? miután a rózsa és liliom megszűnt szépség lenni.

- Hasonlítsd őt a fejedelmi párduczhoz; tanácslá neki Manlius. S a poéta meg volt vele elégedve.

E pillanatban érkezék Mesembrius. Az atriumban hallá, hogy Manlius már benn van, s sietett utána.

Az ajtóban meglátta vejét és megdöbbsent láttára.

- Hát Manlius, ez a histrio? kérdé magában, végignézve annak hosszú selyem tógáján s szeplőkkel festett arcán. - Voltál Glyceriánál? kérdé tőle lassú hangon.

- Igen, viszonzá Manlius.

- Megölted őt?

- Nem.

- Akkor értem átváltozásodat. Eddig csak hernyóból lett a pillangó, te oroszlánból lettél azzá. Sajnálak.

-75-

S ezzel méltóságteljesen lépett az öreg senator az Augustus elé, s mankójára támaszkodva megállt előtte.

- Carinus Augustus. Panaszra jöttem hozzád, vagy ha jobban tetszik neked, kegyelemkérésre. Egyetlen lányom volt...

- Van másik is, szakítá félbe Aevius.

- Én azt mondom, csak egy volt. Szememnek fénye, öregségemnek gyámola. Elcsábulva idegen hitre, e leányt a tiltott agapén elfogták társaival együtt. Én hit dolgairól veled vitázni nem akarok, Carinus, hanem reád bízom, hogy egy ősz ember kérését, ki Róma szolgálatában aggott meg, meghallgasd, s egyetlen gyermekét visszaadd.

Carinus lusta méltósággal emelkedék fel lectisterniumáról s valamit súgott eunuchjának. Azzal Mesembriushoz fordult.

- Senator, mi nem tudók, hogy leányod is a fogoly sectariusok között legyen; ha tudtuk volna, rég kiszolgáltatók neked. Leányod szép volt, miként monád.

- Nem mondtam, uram.

- Úgy értettem. Aggodalommal kell mondanom, hogy egy szép leány e társaságból börtönében a mult éjjel meggyilkolta magát.

- Az nem az én leányom volt, Sophronia nem feledheté el ősz apját, ki miatta kétségbe fogna esni.

- Tekintsd meg a holttestet, senator, s ha az nem leányod és a mit óhajtok, hogy ne legyen, akkor fel hagyom őt általad kerestetni és hazavitetni.

-76-

Mesembrius előtt oly aggasztónak látszék e kegy, hogy elfeledé azt megköszönni.

Az eunuch visszajött, két szolga ravatalra fektetve hozott utána egy holttestet, hosszú paláttal letakartan.

Aevius felvoná a leplet a halotról.

Mesembrius szívéhez kapott. A vér fejébe futott egyszerre. Szava elakadt. Mozdulni nem bírt; úgy állt néhány perczig, azzal a fájdalom kitörő ordításával rogyott a holttestre:

- Leányom. Én édes leányom.

- Tehát ő tőle kell félni, suttogá Carinus.

Mesembrius fuldokolva ölelte át a kedves szép halottat. A halál visszaadta arcának nyugalma, azt a túlvilági megdicsőülést, mely már éltében sajátja volt, minden úgy volt rajta: mintha csak aludnék, s hívó szóra várna, hogy újra ébredjen.

- Oh édes szép leányom, zokogott az ősz ember, miért kelle engemet itt hagynod? Ha halni vágytál, mért nem jelentél meg álmomban, hogy én is veled mentem volna? Mit szeressek én e világon többé, a hol te nem vagy? Hová éljek én, reves kiszáradt fa, melynek virágos ága le van tépve?... Nincs egy szavad, nincs egy mosolyod számomra többé? Egykor oly beszédes, oly víg kedvű voltál, oh miért kelle megőszülni nekem?

Az apa nem gondolt sem császárral, sem udvaroncokkal, szabad folyást engedett könnyeinek s arcát holt leánya szemfödőjébe rejté.

-77-

Egyszer azonban mégis észre kezdé venni, hogy ő csak egyedül sír itt s széttekinte, homályosan gondolva arra, hogy itt kell lenni még valakinek, ki Sophronia maneseinek könnyekkel tartozik.

Ott állt Manlius. Hideg, részvétlen arczczal beszélgetett Carinushoz. Semmi vonása sem volt arcán a fájdalomnak.

Mesembrius felháborodva ragadá meg az ifju kezét.

- Hát neked nincs könyved, midőn menyasszonyod előtted meggyilkolva fekszik?

Carinus gyanút fogva, egyszerre Manliusra tekinté, az udvaroncok titkos kárörömmel fordultak felé.

- Az én menyasszonyom? kérde Manlius álmélva. Csalatkozol, öreg Mesembrius.

- Hát a furiák vették-e el eszedet, hogy ne emlékezzél rá, miszerint csak három nap előtt kérted meg leányom kezét, s én neked is ígértem azt.

- Leányodét igen, viszonza megzavarhatlan nyugalommal Manlius. De nem ezét, hanem Glyceriáét.

- Átok rád! ordíta fel Mesembrius lelke legkeserűbb dühével, s nem tekintve se a császár jelenlétét, se holt leányát, se a feje felett forgó veszélyt, félőrülten elrohant a teremből.

De épen ez őrültség rohama menté meg.

- Eredj utána Galga! kiálta Carinus. Fogjátok el. Ez embernek el kell választani fejét kezeitől.

Galga utána futott a senatornak. Az eunuchok elvivék a holttestet. Manlius egy cziterát vett kezébe s egy kellemes arab melódiát vert el rajta Carinus mulattatására.

Mesembrius azonban keresztül tört a palotán. A szolgák serege ijedve tért ki háborult arcza elől, s engedte neki a palota kapuját elérni. Dühöngő szavai rögtön népet gyűjtenek mellé, s mire Galga lóra kapva nyomába ért a praetorianus osztálylyal, már egész turma nőtt körüle.

A thrák óriás a zajgó nép közé vágatott, egyik kezét kinyujtá lováról, hogy azzal Mesembrius ősz fejét megfogva, kardjával leszelje nyakáról, midőn az ősz római öregségétől nem várt erővel úgy sújtá föbe nehéz mankójával az óriást, hogy az bezúzott homlokkal esett le lováról, s azzal felszökve annak lovára, neki vezeté a dühödt népet a fegyveres cohorsnak, s azt egy perc alatt szétveré. Mire újabb erő érkezett a tumultust lecsillapítani, Mesembrius akkorra eltűnt és sehol sem lón többé található.

## X.

Manlius ott maradt Carinust mulattatni, megtanítá a tánczosnőket az indus bayadérek szemfényvesztő forgásaira, a sípos gyermekeknek dalokat furulyált s leverselte Aevius, pattogóbb hexameterű s elevenebb élű distichonokat mondva minden új fogás ételnél, s minden felköszöntésnél.

Carinus egyetlen vacsora alatt százezer sestertiát ajándékozott a mindenkitől irigyelt új kegyencznek, s midőn meghallá tőle, hogy a teuton nők bizonyos szappan nemével halványítják hajfürtjeiket borostyánkő-sárgára, megígérte Manliusnak, hogy kinevezi őt galliai fővezérnek, hogy neki ily szőke hajt adó szappant küldhessen, mely akkor a római előkelő világnál a bolondulásig divatban volt.

A tobzódás későig tartott. Ott künn ugyan még csak délután volt, de a ki azt nem tudta, hogy a vacsora reggel vette kezdetét, azt hiheté hogy éjfél után az idő.

Carinus kitölté a földre az ivókürtben maradt bort, annak jeléül, hogy valaki egészségeért iszik, s azzal Manliusnak nyújtá azt.

- A szép Glyceria egészségeért!

- És a tiedért Carinus, viszonza Manlius saját tülkét nyújtva vissza.

- Manlius! szólt Carinus lángba borult arcczal: tudod-e, hogy én Glyceriának már egy férjét megölettem?

- Jól tevéd Carinus, csak így lehettem én második.

- De tudod-e, miért ölettem meg őt?

- Mert féltette nejét tőled. A bolond! Hát azért teremték az istenek a napvilágot, hogy valaki elfoglalja azt, s másoknak ne adjon belőle? Rablók, tolvajok, kik egy szép nőt kilopnak a világból, s azt kívánják, hogy azt kívüls senkinek se legyen szabad szeretni.

- Manlius! Különösen járhatnál, ha szavadon fognalak. Tudnod kellene, hogy én nődet lángolón szeretem.

- Az a te dolgod, Carinus. Zár alatt nem tartom őt. Mindenki hozzá férhet.

- Könnyű nagylelkűt játszanol. Elég zár ő önmagának. Míg egy intésem elég arra, hogy százezer férfi remegjen előttem, minden hatalmam kevés, hogy ez egy asszony szeressen.

- Pedig szeretni tud ez asszony! Hej tudom Carinus, hogy ha estenden megnyilnak előttem ama csendes kapuk, miket te csak zárva szoktál látni, örömet megcserélnéd velem trónodat, hogy annyi ideig bitoroljam azt nevedben, a mennyi ideig te a vőlegényi trónust az én nevemben.

Carinus, mint a villanytól felrázott, ugrott fel helyéből.

- Hecatera! szavadon foglak. Te ülj trónomon, parancsolj nevemben szolgálaimmal, országaimmal, ölesd meg kegyenczeimet, forgasd fel Rómát s ürítsd ki kincstárait és csak menyegzői kamrád kulcsát add nekem.

- Az alku áll, kezét reá. Adjátok irlapot és stylust. Halld, mit irok Glyceriának és küldd el lakába: «Szerelmem istennője! Ma nálad töltöm az est és reggel közti órákat. Szivem vigasztalásodat óhajtja. Homlokomnak fájdalmat okozott a cypruság, a te rózsakoszorúd oltsa el annak lángját. Midőn az estcsillag, a szerelmesek fénye kigyullad, oltsd el mécseidet, hogy ha



könyv talál szememben lenni, azt meg ne lásd, csak csókjaimat érezd. Míg a hajnalcsillag ismét kisüt, nálad leszek és boldogságomban. Epedő férjed Manlius Sinister.» – Küldd el egy szolgádtól e levelet, s fogd e gyűrűt, az ajtónál ezt mutatva, be fogsz bocsáttatni, Glyceria hölgyei elvezetnek odáig, a hol ő fog várni.

Carinus szomjú epedéssel leste Manliusnak minden szavát, ki hidegvérrel nyújtá át neki a gyűrűt és levelet. Reszketett és szólni nem tudott. Egy szolgának inte, hogy vigye Manlius iratát Glyceria lakába.

Az udvaroncok bámuló suttogással búttak össze.

– Minő boldog ember vagy te Manlius, suttogá Aevius az új kegyenczhez hajolva. Miért nem bírok én oly szerencsével, mint te, hogy Glyceria szerelmét bírhassem, és oly hidegvérrel, mint te, hogy azt magamtól el tudjam vetni.

A szolga nem sokára visszajött Glyceria levelével, melyet Manliusnak hozott.

Manlius a császárnak nyújtá át azt.

– Neked szól ez, olvasd.

Carinus remegő kezekkel göngyölő fel az irattekercset s káprázó szemekkel olvasott:

– «Manlius! soraid reszketnek kezemben. Ezer érzelem forr szivemen keresztül, aggodalom, vágy, szent irtózat és örült szerelem. Bűbáj alatt szenvedek. Óhajtom, hogy ne jőjj, de ha jössz, nem tudom magamat védeni ellened. Erőt és vágyat érzek magamban, rám szakasztani az egész világot, de egy lehelleterre elvesz minden erőm, nyomorult nő vagyok, a ki szeret, és szerelmében esztét veszíti. Oh maradj el! – Glyceria.»

– Ez azt jelenti, hogy «jőjj», mondá Manlius, hanyagul vetve magát félkönyökre fekhelyén.

Carinus lecticáját parancsolá elé, melybe szolgálai beemelték.

– Ezt még senki sem tevő, suttogá irigyen a borbély, hogy menyasszonyát elcsábítsa másnak.

– Te addig Róma ura légy, szólta Carinus Manliusnak. Hivasd nevem aláíróját, a mit parancsolsz, azt én parancsolom. Uralkodjál országomon.

– Mennysorságomban te.

A szolgák vállaikra emelek az arany lecticát, behúzták bíbor függönyeit, s eltávoztak a császárral.

Az udvaroncok reszketve állottak alázatos arcokkal Manlius körül, kit császári örült szeszély egy órára a világ urává tett.

Manlius végighevert a császári lectisternium párnáin, kiszemelte az udvaroncok közül azt, a ki legjobban reszketett tekintete előtt, s maga elé inté.

Marcus volt az, a borbély; kegy által praefectus praetorio.

– Te a praetori seregek vezére vagy? kérdé tőle Manlius.

– Igen is, felséges császár, hebegé az ájtatos szemfogatással.

Manlius nevetett.

– Tehát csakugyan császárnak nézsz engem. Ha császár volnék, most lenyakaztatnád, a miért arczomat kigúnyolád; nevezd jóbarátodnak. Én ismerem érdemeidet.

– Oh uram!

– Jól ismerem, és megjutalmazom. Te hozzá vagy szokva a vérbocsátáshoz és így jó katonának kell lenned; ügyesen rendezed a hajfűrtöket, a mi hadvezéri tehetségedre mutat, s nyugodt vérrel tudod az arczból kiszedni a szőröket, a mi részrehajlatlanságod és szigorúságod tanúsítja. A keleti hadsereg vezéreivel Numeriánnal és Diocletiónnal nem vagyok megelégedve; téged kinevezlek e hadseregek caesarjává. Azonnal indulsz Thraciába. Becsületes defraudator! írd az okirat alá nevünket.

Marcus szédelgett a ráhalmozott kegytől.

Az udvaroncok szemre-főre néztek, elgondolva, hogy ha Manlius így kezdi jutalmazni azokat, a kik gúnyolták, hova teendi még azokat, a kik mosolyogtak reá?!

A kinevezési okirat elkészült. A titkár aláírta a császár nevét, s Marcus magáról sokattartó képpel rögtön eltávozott vele.

Aevius irigy fanyalgással sompolygott Manlius mellé. Ez észrevette a törleszkedést és magához inté a vatest.

– Te Marcus helyébe praefectus praetorio leendesz, s négyezer talentumot osztasz ki e derék hadsereg között, melynek egyedüli hivatása személyünket őrizni. E végett, hogy őket állandóul gazdagon jutalmazhassuk, leszállítjuk a külső hadsereg számát. Minek nekünk idegen országokat őriztetni legióinkkal? s római aranyat költeni római vasra? s alkalmat adni külső vezéreknél, hogy ellenünk lázadjanak? Egy óra mulva parancsunkkal elindulsz Thraciába, hírül adva

Numeriánnak és Diocletiánnak, hogy seregeik felét bocsássák el, a rájuk költött összeget ti költsétek el, nemes barátaim... Irjad szavaimat, becsületes defraudator!

Manlius beszédét kitörő éljenzés követte. Az udvaroncok oda rohantak hozzá s felragadva őt vállaikra, zenehang és ordítozás mellett hordozák körül a teremben. A részegség dühe őrültséggé volt már fokozva, nem lehet többé megkülönböztetni senatort és histriót egymástól, a teremben összekeveredtek táncosok és hetærák, szolgák és bacchansnők, a tömlőkől kiöntötték a bort a földre, s a mécsket a borba fojták, s az utálatos szörnyképet elfödé a vak sötétség.

A terem tetején volt csupán egy kerek ablak, mely friss léget bocsáta be. Midőn az utolsó mécszet is feldönték, a kicsapongó bűnhad rémulten vevé észre, hogy most feje fölött ez ablak világít! Mintha rémes lobogással maga az ég gyúladt volna meg, hogy ijesztő lángjaival levilágítson a pokolba.

Az orgia undok zaja elnémult egyszerre, s a felszakított ajtón egy őr rohant be, rémhangon ordítva:

- Meneküljetek, Róma ég!

A kerek ablakon át úgy világított a vereslő ég fénye a bűnön kapott rút pokol-arczokba, mint az itéletnap lángja.

\* \* \*

Carinus a gyűrűt mutatva, bevezetteték Glyceria termeibe.

A palota csendes volt már, és sötét. Carinus érzé, hogy a sötét folyosókon suhogó ruhák röppennek el mellette, gyöngéd kezek adják kézről kézre, s halk suttogással vezetik néma szőnyegeken keresztül, végre egy kéz jut kezébe, melynek villanyos szorítására vére fellángol, s egy ismert hang, de eddig előtte ismeretlen édességgel rebegi:

- Manlius! eljövél?

Glyceria volt az, az oly kegyetlenül megcsalt Glyceria.

- Vártalak, de szeretném, ha el nem jöttél volna, suttogá a hölgy. Érzed kezemet remegni kezekben? A szerelemtől van az, és a félelemtől. A szerelem elvevé eszemet. Lelkem raboddá lett édes szavadtól; - a mit egész életemen át egy gondolatban egyesíték, a miért vágytam, de a mit bírni nem mertem soha, a mit álmodtam mindig, nem reméltem soha: téged ölellek... Nem bírok magammal. E nap, ez óra nem volna az, melyben a szerelemről szabad beszélünk, de te szóltál róla s lehet-e annak az órát válogatni, a ki szeret, hogy a szerelmi kérdésre válaszoljon?

Carinus meglopá a szerelmes hölgy hízelgő szenvedélyét.

- De oh Manlius. Én reszketek, ha te csak gúnyolni jöttél volna engem, ha te csak játékodat úznéd velem, hogy szívem legmélyebb titkait kicsalva, azokért engem kikaczagj. Nem. Nem teheted te azt. Ez egyetlen érzelmet, mit tisztán hoztam ki életem örvényeiből, nem vetheted a porba. Gyűlölhetsz-e azért, mert szeretlek? s ha gyűlölsz, nem megöletnél-e inkább, mint hogy kigúnyolj?

Carinus felelet helyett keblére ölelte a nőt, s forró csókjaival halmozá el annak arczát és ajkait.

Glyceria édes csalódással engedé magát átkarolni, s a boldog ölelésben már alig hallatszék a szomorúbb sejtelem tiltó szava reszkető szívében, midőn Carinus arcza az övéhez érve, egyszerre megérzé, hogy az arcznak nincs szakálla.

Mint a villám cikázott végig a legijesztőbb gondolat Glyceria lelkén.

- Hah! Ki vagy te? Te nem vagy Manlius. Átok reád! Te Carinus vagy!

S azzal a kétségbeesés erejével kiszakítva magát Carinus karjai közül, a terem utolsó végébe futott, ágya fülkéjének függönyei közé menekülve s azoknak nehéz redőit magára rántá, zsinórait hirtelen összekötve.

- Meg nem menekülsz tőlem, kiáltá Carinus szenvedélye dühével rohanva az összehúzott függönyöknek s azokat hevesen iparkodék letépni és a zsinórok csomóit fogaival harapva oldozá.

De Glyceriának elég volt e néhány percz, füstölője parázsánál egy naphtával telt edényt meggyújtani, s midőn Carinusnak sikerült a függönyöket szétszakítani, azon perczben szétönté a hölgy a naphtát, s míg a röplő láng a függönyöket, a könnyű gyapotlepleket egy pillanatban felgyújtá, ő maga lángoktól körünyalt ágyára szökött fel, s ott állva, mint egy rettenetes vészalak kiáltá a megrémült császárnak:

- Jer tehát!

A szoba egy percz alatt lángba volt borulva. Carinus, mint a mennybe lopódzott ördög, kit onnét lehajítottak, futott a harapódzó tűz elől, míg Glyceria kanóczot ragadva, őrülten rohant tereméből terembe, gyújtogató szikrákat szórt szét mindenütt, s kiszórva milliókat érő ruháit főterme közepébe, azokat ott meggyújtá.

Néhány percz mulva lángba volt borulva egész palotája és egy óra alatt lángözön lobogott Rómán.

Carinust ájultan hozták vissza palotájába szolgálái.

Glyceria azon éjjel Cybele templomába menekült.

## XI.

Míg Rómában gyönyör és iszonyat váltogatá egymást, a Numeriántól vezetett hadak fárasztó út és viszály között elérkeztek a Persia határaitól Bosporushoz. Ott találta őket a futó Mesembrius, ki Rómából menekülve egyenesen Numeriánt sietett fölkeresni.

-88-

E nemeslelkű cæsárral már akkor hetek óta nem lehet beszélni. Iszonyú szemfájásokban feküdt és sátrát soha sem hagyta el. Mesembrius elmondá az alvezéreknek panaszait, Carinus bűneit; az egyik alvezér, Diocletían megígérte, hogy boszút fog érte állani, a másik, Aper, Numeriánra hivatkozott és mosta kezeit.

- Tehát bocsássatok Numeriánhoz, ha én szólok veled, ő lesz az első, ki testvére ellen kihúzza a kardot; sürgeté a senator.

- Nem beszélhetsz velem, szólt Aper, elállva Numerián sátora nyílását, betegségében nem szabad kívülem senkinek hozzáférni. Általam küldi a hadseregnek rendeleteit.

Mesembrius gyanúsan szaglálódék.

- Miért jön e sátorból oly erős ambra és pézsmailat?

- Miért? szólt Aper elsápadva. Mi szükség ezt neked kérdened, senator?

- Azért, mert te hazudsz, Aper, midőn azt állítod, hogy Numerián általad parancsol.

- Mit? mi az? kiáltanak a két vitatkozó körül csoportosuló katonák.

- Az, hogy Numerián nem él! kiáltá fenhangon Mesembrius. Nem, nem! az erős ambrailat, mely a sátorból terjed, csak arra való, hogy holt szagát elrejtse s Aper már régen bolondít benneteket Numerián nevében uralkodva.

A katonák erővel berontanak Numerián sátorába, s úgy találták, hogy az öreg helyesen ítélte. Numerián rég halva, meggyilkolva feküdt a sátorban, hullája már szétbomlásnak indult.

-89-

Apert a katonák rögtön lánczra verték e csalásért, s délután egy üres trónt állítanak fel a síkra, új császárt választandók.

Mesembrius sorra járta a legiókat, Diocletiót ajánlva mindenütt, kit a seregek erővel ültetének a trónra.

Azután előhozák Apert.

- Én nyíltan vádolk téged, szólt Mesembrius, hogy Numeriánt meggyilkolád, bennünket Carinusnak elárulva.

- Mi pedig elítélünk, ordítá a sereg egyhangúlag.

- És én végrehajtom ez ítéletet, szólt Diocletían, saját kezével szúrva keresztül a néptől elítélt vezért.

Ez ingerült hangulat közepett érkezek Marcius a Manlius által íratott parancscsal, s nem tudva semmit az előzményekről, átadá kineveztetését Diocletióknak.

- Micsoda ember ez? kérdé Diocletían Mesembriustól.

- Carinus borbély.

Diocletían mosolyogva fordult a katonákhoz.

- Barátim! Carinus császár gondoskodott szakállainkról, egy borbélyt küldött ide imperatori címmel; kérlek benneteket, üljetek elé és borotváltassátok meg magatokat. Te pedig barátom vigyázz, hogy katonáim képét meg ne mesd, mert a hogy aztán ezek szoktak borotválni ezekkel a nagy borotvával, imitt-amott marad belőled valami.

-90-

A katonák kaczagva vitték magukkal Marciust s egész komolysággal kényszeríték szakállaik erdejét irtani.

Alig egy óra múlva jön ismét Aevius a hadsereget leszállító parancscsal.

Ez már dühbe hozta a cæsart és az egész hadsereget. Ily nyíltan megsérteni érdekeiket vakmerőség volt még a császártól is.

- Máglyára az izenettel és az izenethozóval! kiálta Diocletían, s a poétát már föltek a vészes farakásra, midőn az keservesen felsőhajta:

- Oh istenek! hát elevenen kell megélnem apotheosisomat?

Diocletían elneveté magát az ötleten, s levétette a poétát a máglyáról, beérve azzal, hogy a szégyenfurcán keresztül bujtassa, s visszabocsátá őt Rómába, nyílt hadizenetével Carinus ellen.

A vihar indulóban volt már, csak villámaikat tartogatta még.

Rómában széltére beszéltek, hogy a keleti hadsereg már az Isterhez érkezett, halálos boszúval eltelve Carinus ellen, csak Carinus termeiben nem beszéltek róla. Ott folyvást tartott a vigalom, s ha egyszer-másszor valaki fel találta említeni Diocletían közeledtét, azt gúnyosan kinevették.

-91-

- Kicsoda e paraszt? monda Manlius. Ki halotta hírét Róma patriciusai között? Ki ismerte apját? Anyját az igaz, hogy nagyon is sokan ismerék. Rabszolganő volt Anulinus senator házában. Anulinusnak joga van őt visszakövetelni, mint birtoka gyümölcsét.

Az udvaroncok kaczagtak az ötleten.

- Néked ismerned kell őt Manlius...

- Soha sem láttam. Én mindig ott szoktam járni, a hol baj volt, s Diocletiant ott nem láttam soha. Hiréből ismerem, hogy mindig az utócsapatokat szokta vezetni, ha előre mentünk, s az előcsapatot, ha hátráltunk.

Dörgő hahota fogadta Manlius szavait.

- Hát hadserege milyen? kérdezék tőle.

- Jó, engedelmes hadsereg. Csak három imperátorát ölte meg. A mi azonban bátorságát illeti, az páratlan, mert a Tigris partjáról úgy tért vissza, hogy ellenséget sem látott. Ha azt mondom, hogy magam legnagyobb hős voltam közöttük, elképzelhetitek, milyen lehet a többi?

- Hát diadaljelentéseitek?

- Két harmadrésze költemény. Ha győztünk is néha, seregünk száma tette, hanem most úgy hiszem, a betegség és szökések nagyon meggyérítették azt is. (E tányérnyaló nép semmit sem hallott oly örömet, mint ha a katonákat rágalmazták.)

Kedvökért Manlius rágalmazta még magát is.

Midőn azonban már Moesiába ért Diocletían, Carinus hadvezérei komolyan sürgették őt hadi készülétekre s Carinus összegyűjté hadait az európai provinciákból.

-92-

Egyszerre híre futamodott, hogy Carinus maga fogja vezérelni a sereget. Lehete őt látni a hadgyakorlatokon, a seregek szemléin. Manlius mindig oldala mellett, untalan sarkantyúzva annak majd hiuságát, majd féltékenységét, hogy triumphusát ne engedje vezéreinek s harcza sorsát ne bízza azok lelkiismeretére.

A győztes hadvezér új ellenség! szokta mondani Manlius; s a császár saját személyében mutatá be hadai fővezérét a felállított hadaknak, fehér lován ülve, arany páncélban, bíbor és violaszín köntös és palástban.

Az elindulás előtti napon sorra járták a vezérek a templomokat, mindenütt áldozat volt, még az egyiptomi istenek oltárain is. Manlius maga segíté a barmokat befogni a haruspexeknek, s felöltöztetni a flamen dialist skarlat köpenyébe.

A nép ünnepélyes ihlettel lesé az augurok jóslatát.

Quaterquartus kiterjeszté karjait s mély hangon mondá behunyt szemekkel:

- E harc fogja letörni Róma ellenségét!

(Azt nem mondá a jó ember, hogy kit tart Róma ellenségének? Diocletiant-e, vagy pedig Carinust?)

Végre Cybele templomához ért a császári díszmenet. A nyitott porticusban siketítő dob- és trombitazaj közt táncoltak a megdühödött papnők, késekkel szurdalva testöket s tajtékat verő ajkakkal ordítva ismeretlen szavakat, s forogva, míg szédülten nem rogytak le a földre.

-93-

Egyszerre ez összhangtalan lárma közül egy bántó, félelemgerjesztő sikoltás kezde kiemelkedni; oly velőkiig ható, lélekrendítő hang, hogy mindenki megrezzenve tekinté oda.

Egy magas hölgyalak állt a templomajtóban, hosszú fehér palástja fejétől fogva fedé; melyet hátra szegve, két kezével tartott.

- Jaj neked Róma! Jaj neked római nép. jaj neked Róma császára!

A nő kilépett a porticusra s a mint hideg, tébolyodott szemeit kimereszté a sokaságra, Carinus elborzadva ragadta meg Manlius kezét.

- Ez Glyceria.

Manlius is összeborzadt előle.

Az örült nő látnoki arczczal állt meg a templom lépcsőzetén.

- Jaj azoknak, a kik Róma földén születtek. Az unokáknak, kik apáik bűneért lakolnak, s az apáknak, kikre unokáik átka száll le. Oh Róma! eljönnek egedre az ártó csillagok, és alattad megrendül a föld. Itthon lesz falaid közt minden iszonyat és távol minden béke. Gázolni fog rajtad minden ellenség, idegen népek fogják mutogatni elvesztett vexillumaidat, s könyörögni fogsz az életért barbár ellenségnek és legnagyobb ellenségeid benned fognak lakni, ten uralkodóid!

Megrészegül a föld a kiomlott vértől s tüzet fog okádni városaitokra! megbűzhödik a lég a mondott átkoktól s döghalált lehel rád, veszendő emberfaj! A kit a harcz megkimélt, az éhség emészti meg, s a kit a tenger kivetett, a föld nyeli el! Oh Róma, népek királynéja, népek árvája fogsz lenni egykor, széthullasz, elenyészel, mint a tengerbe bukott csillag, nem marad más utánad, mint bűneid emléke és az a fű, mely palotáid felett fog teremni; még isteneid is eltűnnek templomaidból, hogy ne legyen kihez imádkoznod, midőn kétségbe fogsz esni.

Egy tribun lehajolt a dühöngő hölgy kezét megcsókolni s félelmes áhítattal kérdé:

- Mi jóslatot mondasz látnoknő, Carinus harczára?

Glyceria meghallá a kérdést a sötéten tekintte a harcosokra.

- Ne féljetek! Rontsatok össze, állítsátok szembe testvért testvérral, akármelyik győz, Róma vesztett. Ha Carinus győz, az kiirtja Róma felét, ha Diocletian győz, a másik felét, és mindkét fele megérdemelte azt. Menj küzdeni bolond, őrzöngő nép, ontsd egymás vérért, veszd el magadat, halj meg kínlódva, s ne légy eltemetve, s midőn az őszi ködbe lelked kilehelled, eszedbe jusson, hogy el lész feledve, új férj karján lásd nődet, házadat leégve, rabságra hurczolva gyermekeid, s tudd, hogy nincs más világ, a mely jutalmat adjon. Menj! halj meg elátkozva és kétségbeesve!

A nő irtózatos rángások között rogyott össze a templom lépcsőin, kiterjesztett kezével még akkor is szórva az átkot a római népre, midőn ajkai már elhaltak alatta.

- Vond vissza átkodat! kiálta a flamen dialis, odaszökve hozzá s megragadva kezét.

A nő végerőfeszítéssel fölemelkedék, szemeit vadul körülforogtatá, s még egyszer összeszedve szive minden keserűségét, fölemelé mind a két kezét feje fölé, s azzal karjait kiterjesztve a nép fölött, felkiálta:

- Lelkem maradjon reátok!

Azzal élet nélkül esett hátra, nyitva maradt szemeivel még holtan is Manliusra nézve.

## XII.

Hol most Belgrád és Szendrő vannak, e két hely között találkozék a két vetélytárs császár hada.

Carinus serege merő pihent hadakból állt. Diocletian legióit fáradságos utak nagyon megviselték.

Carinus egy dombra feszítetté ki sátorát s onnan nézte a harczot Manlius oldala mellett.

Az ütközet kimenetele sokáig kétes volt. Diocletian vezéri ügyessége sokáig ellensúlyban tartá ellenfele túlnyomó erejét.

- Vezéridek mit sem tudnak, kiálta Manlius, egy elszánt rohammal keresztül lehetne törni Diocletian centrumán, oda vannak állítva a leggyengébb legiók, s akkor félszárnya veszve van.

- Tehát parancsolj vezéreimmal, monda Carinus.

- Előre a tartalékkal, tribunok! kiálta Manlius. Az idegen legiókat áldozatul kell vetni, hadd aprítsák le, s azután rajta a triariusokkal. A phrygiai lovasság ellen állítsátok a germán hadakat, hosszú bárdjaikkal vagdalják el a lovak térdeit. Ne pihenjen itt senki. Takarodjatok harczolni, mind. A császárt megőrizni elég vagyok én magam.

A csata ez intézkedések miatt rögtön megfordult. Diocletian észrevéve, hogy új kéz vegyült a játékba, mely seregének gyengéit ismeri; sietve fuvatott takarodót, hogy visszavonulhasson, mielőtt összetöretnék.

Carinus sátora ajtajában nézte a harcz folyamát. Seregei mindenütt úzték ellenségét, vexillumai mindenütt előre rohantak.

Arczán a dicsőség lángja égett, minden vonásában a diadal érzete ragyogott, szive dobogott az öröm miatt.

- Győztem! kiálta magán kívül örömében, tenyereivel tapsolva.

- De én is győztem... szólt háta mögött egy keserű, ijesztő hang, s a császár azt érzé, hogy valaki karját megragadja aczélmárokkal s berántja sátorába.

Carinus ijedten néze hátra s meglátta Manlius sötét arczát, ki egy kezével csontjait sajtolta össze, másikkban kivont kardot tartott.

- Mit akarsz? kérdé ijedten az imperator.

- Emlékezel-e Carinus azon nőre, ki magát előtted megölte, hogy karjaidtól megmeneküljön? Azon hölgy az én menyasszonyom volt. Tudod-e már, mit akarok?

- Manlius, te tréfálsz velem. Mi kell? Miért akarsz rémíteni?

- Sokszor megölhettelek volna, mikor ittasan aludtál, mikor bűneid mámorában el voltál merülve, de vární akartam azon pillanatra, melyben boldog, melyben dicsőséged tetőpontján leendsz, hogy akkor ölhesselek meg.

- Irgalom! - Segítsetek!

- Nincs a ki hallja szavaid. A diadalkiáltás elnémítja jajgatásod; hallod, mint ordítanak mindenütt triumphust és nevedet hangoztatják? Hallod ez általános ordítást: Éljen Carinus?... Most halsz meg, Carinus!

Pillanat mulva az újjongó seregek közé egy új lovag nyargalt, kezében egy kopja, arra volt szúrva a diadalmas imperator feje.

A győztes seregek megadták magukat Diocletiósnak.

---

## A NAGYENYEDI KÉT FÚZFA.

-98-  
-99-

BESZÉLY.

---

### A nagyenyedi két fűzfa.

-100-  
-101-

Beszély.

Felvincz és Enyed között egy kis bérczi patak vágja keresztül az utat, melyen most tartós kőhíd van építve. A híd mellett két felől a patak oldalában emelkedik két roppant fűzfa, és ezen két fűzfának történelmi emléke van. Hét emberivadék látta azokat felnőni, s ivadékról ivadékra szállt a történet s maig is úgy emlékeznek arra, mintha csak a mi életünkben történt volna...

... Épen száz és ötven esztendeje annak, hogy a kuruczlaboncz világ legszebb divatjában vala; ma a kurucz, holnap a laboncz osztott törvényeket Enyednek; mikor az egyik kiment az egyik városvégen, a másik bejött a másikon.

A jó enyediék váltig jobb szerették volna, ha e derék emberek, a helyett, hogy őket látogatják, inkább egymást keresnék fel; de ezek bölcs urak voltak és hallottak valamit azon stratégiai fogásokról, miszerint az ellenséget az által is meg lehet verni, ha a környéket élelmi szereiből kipuhtatják. Ők ezt vevék gyakorlatba.

-102-

Mert míg a fejedelem rendes hadai, a fényes, hatalmas nemesi banderiumok, a szép daliás, farkasbőr-kaczagányos huszárok, a válogatott hajdúk, a veres és kék darabontok rendes csatákat harcoltak künn Magyarországon a birodalmi derék hadakkal, mik fényes, pánczélos, tarajos lovasokból, himzett bivalybőröket viselő daragonyosokból s czélbalövő muskétásokból állottak; addig szanaszét az országban őgyelgő kalandornép csavargott alá s föl, szemre főre egymáshoz annyira hasonlatos, hogy maig is fenmaradt róla az adoma, miszerint a jámbor felvidéki tót nem tudott köztük különbséget tenni: melyik a kurucz, melyik a laboncz?

Nagyobbrészt oly emberek, kiket magukat is elpusztított a háború s kétségbeesés, nyomor és boszúvágyból nem hagyott nekik más választást, mint kaszát, csákányt ragadni, s felcsapni kuruczoknak vagy labonczoknak, a szerint a mint egyik vagy másik fél katonái pusztították el.

Ezek azután falkánkint jártak városról-városra, zsarolva, harácsolva, a hol engedékeny népre akadtak; gyujtogatva, a hol megharagudtak, s szétszaladva, a hol megijedtek. Nem is igen nagy szenvedélyvel folytatták a harcot, a vesztés fél rendesen átállt a győzteshez, úgy, hogy Cserey Mihály bizonyítása szerint akadt ember, a ki négyszer-ötször volt kurucz, ugyanannyiszor laboncz.

Ezen sűrű változandósága a minéműségnek nagy akadályára lehetett a dicsőség után törekvésnek, mert ha valaki nagy hírt nevet szerzett magának, mindig attól tarthatott, hogy ha holnap véletlenül egész serege áttér az ellenséghez, az valamennyinek megkegyelmez, csupán ötöt akasztja fel, mint a kire legjobban feni a fogát.

-103-

Úgy segítettek azonban magukon, hogy neveiket rendesen elváltakoztatták, a mi legsűrűbben előfordult a labonczoknál, kik iparkodtak maguknak olyan neveket adni, a mit a bolond kurucz ki ne tudjon mondani, ha csak ki nem töri benne a nyelvét, többnyire elrontott német szavakat, a miket ők maguk sem értettek.

A kurucz basák ellenben iparkodtak maguknak oláh neveket adni.

Ez időben tehát legkegyetlenebb veszedelme volt Enyednek és a körülfekvő városoknak egyfelől Balika, a kurucz vezér, a ki lakott a Thorda-hasadék egyik barlangjában, melyet maig is Balika-várnak neveznek, és másfelől a mezőségen tanyázó két labonczfőnök, a kik közül az egyiknek az a furcsa neve volt, hogy: «Trajtzigfritzig!» a másik pedig ily regényesen hangzott: «Bórembukk!»

A milyenek voltak választott neveik, olyanok voltak azoknak viselői is, majd ügyetlen, majd kegyetlen, félig tréfás, félig véres alakok, kikről épen annyi nevetségest tudott regélni a közhír, mint a mennyi irtózatost, s neveikkel egyfelől a dajkák ijesztgették síró gyermekeiket, másfelől az enyedi diákok csufolták egymást pajkosságból.

-104-

Ezek a diákok, oh ezek a nagyenyedi diákok sajátságos fiúk voltak.

A mint annyira vitte a kálvinista gyerek, hogy a lúdtollból kalamust tudott faragni, telerakott az anyja pogácsával egy tarisznyát, az apja vett neki egypár fejelés csizmát, azzal elvitte Enyedre, letette a collegium udvarán, pofonüté, megáldotta s ott hagyta, rábizván, hogy legyen belőle pap, professor, királybíró, főkapitány vagy tanácsúr. Azontúl nem is volt rá gondja többet. A fiú megnőtt, megszakállosodott, megtömték, meghizlalták étellel és tudománnyal, elzárták hermetice minden világi kisértetektől, gondot viseltek testére, lelkére, felnevelték hitben és egészségben, csináltak belőle papot, professort, királybíró, főkapitányt, vagy tanácsurat, a mire esze és szerencséje volt, a nélkül, hogy apja-anya törte volna rajta a fejét; a collegium volt nekik édes anyjuk.

Öt-hatszáz fogadott fia volt a tisztos matronának, s több százezer forintra menő jövedelme ennyi szép fiu felnevelésére; legtudósabb professorai, kiket a külföld akadémiai műveltek, világhírű könyvtára, s mindenféle beneficiumai, mik egyfelől a míg szorgalomra ösztönözték az ifjúságot, másfelől jó eleve hozzászoktaták azon jótékony öntudathoz, miszerint bármi szűken, de saját érdemük után tanultak megélni.

Vala pedig ezen idő szerint a nagyenyedi collegium rector professor, nagytiszteletű tudós Tordai Szabó Gerzson uram, a tudományoknak nagy mivelője, rendkívül békeszerető férfiú és a jó erkölcsöknek fáradhatlan oltalmazója.

-105-

Mert ha bevette magát iszonyú foliánsai közé, azokba annyira el tudott veszni, hogy gyakorta kénytelen volt a feleségétől megkérdezni, ha valjon ebédelt-e ő ma már, vagy sem? tanítványai előtt pedig akként szólt, mint egy oraculum. Csak a csendes békességes tudományokat kedvelé, mint a csillagászat és mechanica, nem szereté pedig a historiát, mint a mely, az ő szavaiként, nem tanít egyebet, mint azoknak neveit, a kik emberek agyonverésében tüntették ki magukat, s hősi tetteit éneklé bűnös, vérengző, kegyetlen embereknek és hazudik véghetlen kiterjedésben, a helyett, hogy a jámborok, jótékony és bölcs elmék példájával javítaná az utóvilágot.

Annyira vivé pedig az ellenszenvét a derék úr a neki nem tetsző historiai személyek ellen, hogy tanítványai lelki üdvére képes volt a történetet meghamisítani, ráparancsolván a historiæ professorra, hogy Cleopatrát, Semiramist s más afféle szemtelen asszony személyeket úgy fesse tanítványai előtt, mint rútot, utálatos szörnyetegeket, a kikre gondolni is irtózat.

És soha női alakra azoknak szemeiket nem volt szabad vetni, táncz, hegedűszó, s más hívságos dolgok örökre számúzve valának e körből, még a templomban is, nehogy a leányokra kacsingathassanak, hátul valamennyi pad mögött volt a nagyobb diákok számára egy hely külön rekesztve, a holott faragott fenyőszálon ültek, hogy így fel ne érhessek fejeikkel az előttük álló padok karzatát. Mert kősziklára épült elve volt a nagytiszteletű úrnak, hogy fiatal embernek addig, míg meg nem házasodhatik, tehát míg iskoláit nem végezte és a míg nincs mit aprítania a tejbe, nem szükséges fehérszemélyeket ismerni, és minden a mi addig történik, csak hivalkodás és nem vezet jóra.

-106-

Persze, hogy ez a legnépszerűtlenebb világnézet, a mit csak a közjó kedvéért kimondani lehet, s hogy e nézetnek legkevesebb pártolói akadtak maguk az érdekelt felek, a nagyenyedi diákok között, az magától értetődik. Az csak mégis lehetetlen, hogy az ember egyszer másszor női alakot ne lásson, s tizenégy éves korától huszig az ember minden asszonyt szépnek talál.

Különösen nehezíté pedig Gerzson urnak nevelési maximáját azon körülmény, miszerint ő neki is volt egy leánya, az az egy pedig olyan szép volt, hogy ha az ember félesztendeig válogatott volna a városban, megint csak ő hozzá tért volna vissza.

Valahány diák meglátta a leányt, az mind szerelmes lett bele; de hiába lett szerelmes, mert könnyebb egy elkárhozott léleknek a Styxen visszaszökni, mint volt egy diáknak husz lépésnyire juthatni Klárikához, - a hogy a szép leányt nevezték.

Gerzson úrnak emeletes háza levén a collegium tövében, ő maga a földszinten lakott, leánya pedig az emeleten, és a lépcső rácsos ajtóval volt elzárva; tehát még csak az sem történhetett meg, hogy valami ifjú ember a professor urat keresve tévedjen Klárika elé; a ki elé különben is hiába tévedt volna, mert a jó leányka oly istenfélő és diákfélő elvekben nevelkedett, hogy bizonyosan elszaladt volna előle.

-107-

Nem is volt pedig minden bolond embernek bejárata a tudós professor úrhoz, hanem kipróbált egyéniségeknek megnyitá háza ajtaját.

Ilyen két kipróbált egyéniség volt: humanissime Zetelaky József és humanissime Karassiy Áron.

Az első szép, ártatlan, leányarcú, tizenhét éves ifju, Gerzson úr különös kegyencze, a kiről azt hívé, hogy lelkét sokkal inkább bezárta a tudományok könyvei közé, mintha tömlöczbe, vagy spiritusba volna téve, örökké első eminens volt, mindenféle verseket írt akármely thémáról, neki mindegy volt; hexameter, pentameter, sapphicus, alcaicus, alexandrinus vagy anacreoni: magától értetődik, hogy ezek között szerelmes vers nem találtaték, hanem a télről, tavaszról, aratásról, villámlásról és tengeri zivatarról s más efféle erényes tárgyokról; e mellett görögül, diákul, zsidóul és francziául folyvást beszélt, a csillagokat az égen s a virágokat a földön szemenkint ismerte, chemiai és physikai experimentumoknál ő volt Gerzson úr segédje, s e mellett oly jámbor érzelmű ifjú ember vala, hogy mikor a mythológiából azon istenasszonyt érdeklő paragraphust kellett felelnie, a ki kevés öltözetet szokott magán hordani, elpirult és lesütötte a szemeit.

-108-

A másik, humanissime Karassiy egy kissé nehézfejű ember vala, hat esztendő tógás diák, igen hallgatag és csendesvérű ifjú, a kit azért kedvele Gerzson úr, mert soha semmi ivásnál, verekedésnél az ő neve elő nem fordult, a miből nagy baj lett volna, ha előfordul, mert a humanissime oly karokkal és vállakkal volt megáldva a természettől, hogy ha azokat mások vesztére mozgásba akarta volna hozni, azok sokat beszélhettek volna róla. Ő azonban rettentő erejét csupán a fúrás faragás békés mesterségeiben fárasztotta, készítve mindenféle physikai eszközöket a tanár úr számára, s csupán olyankor adva tanujelét karjai egyéb mozgásának, midőn a nagy vacatió alatt az ifjuság a nagyteremben mythologiai drámai előadásokat tartott, – természetesen férfiszemélyzettel, férfi hallgatóság előtt, a midőn Karassiy játszá Herkulest, Zetelaky pedig Dejanirát, a midőn Józsefről senki sem mondta volna, hogy nem valósággal leány, Áront pedig csupa gyönyörűség volt nézni a Centaurusokkal való harczban, hogy vert egymaga harmincz pogány félistent a földhöz.

Épen a közvizsgálatok közelgének, nagytiszteletű Tordai Szabó Gerzson uram rettenetes készülékekkel volt természettani mutatványaihoz, mint lesz a vízből levegő? mint ragad össze a kiszivattyúzott két fél golyó a levegő nyomástól? hogy lehet a levegőt meggyújtani? s a villanygép alatt papiros embereket tánczoltatni? a mik akkor még mind csodaszamba mentek. E végett átadá a physicum museum kulcsait kiválasztottjainak, hogy ott működjenek nagy szorgalommal, és tapasztalá is, hogy a két jeles ifjú már korán reggel ott van a múzeumban s csak a késő estve választja el őket onnan. Dicséretes szorgalmatos ifjak, mondá Gerzson úr, vegyetek róla példát ti többiek, istentelen hivalkodó, csizmakoptató korhelyek, hogy legyetek olyanok mint ők.

-109-

Lássuk tehát, mit mivelnek az ifjaink ott a physicum museumban? Ennek a múzeumnak van egy elsötétíthető ablaka, optikai kísérletek előhozatalára, és ez az ablak épen a nagytiszteletű úr udvarára nyilik; a mi két szorgalmas ifjunk nagy figyelemmel áll az ablak előtt, s épen egy roppant kerek látcsövet alkalmazva az ablak gömbölyű nyílásába, azon keresztül látszik valamit nézni. Tán csillagot vizsgálnak? Igen, de akkor ne irányoznák lefelé a látcsövet.

... Most épen József néz bele nagy áhitatosan... «Óh Istenem, milyen gyönyörű!» sóhajt, nem birva magával... Talán mégis csillag?... «Most épen egy rózsát szakít le, be szeretnék én az a rózsá lenni!» De ez már mégsem csillag!

A mi derék ifjaink azon ürügy alatt, hogy csillagokat vizsgálnak, naphosszant azzal foglalatostkodnak, hogy a szép Klárikát nézik távcsöveken keresztül; a míg Gerzson úr azt hiszi, hogy szemeiket az ég csodáin fárasztják, ők azzal mulatják magukat, hogy a kedves leánykát mindenüvé távcsövel kísérik, kertbe, szobába, konyhába és benne gyönyörködnek.

-110-

A jó Áronra nézve csak tréfa volt ez a multság, de József egészen oda lett belé; nem birt megválni a látcsőtől, s ha sokáig nem láthatá a leányt, nem evett, nem aludt, nem volt kedve semmihez, csak sóhajtozott és mindent elfelejtett, a mit olvasott, sőt Gerzson úr nagy megütközésére még az ő felolvasásaira sem figyelt, akkor is a kis rózsaluvas kertben járt az esze, és a szép leánykán, a ki a nyílt rózsaleveleket kicsi kötényébe szedi piczi, fehér kezeivel.

Az experimentumoknál is egyik ügyetlenséget a másikkal tetézte; tört, zúzott a mi a kezébe akadt, a phosphorral való kísérletekhez oxygen helyett hydrogent adott: majd meglötte vele az egész classist.

Gerzson úr el nem tudta gondolni, mi lelhetette a fiút? kutatott, fürkésztet, – nem talált semmit; mire ő a hosszú folyosón végigkopogott, akkora a múzeumban minden ismét a maga helyén volt, a telescopiumok ég felé fordítva, s munkában a görebe és légszivattyúk.

József pedig folyvást növekedni érte szive fájdalmait, a csalóka távcső oly közel hozta olykor az imádott leánykát, hogy ámulatában kezeit nyújtá ki utána, s csak akkor ijedt meg, mikor körmeit az ablakba megüté, a min Áron kétakkorát nevetett.

-111-

E kínjai közepett annyira vivé a gonosz kísértő a jámbor ifjút, hogy egy délután leüle az asztalhoz, s ijedség kimondani, szerelmes verset írt! A vers sapphicusokból állott és tele volt minden széppel, a mi a nap alatt terem. Midőn felolvasta Áronnak, ez megesküvék, hogy soha életében szebb versnek még csak hírét sem hallotta.

Egy estve a holdvilágban elbámulva könyökölt a két ifjú a múzeum ablakában s beszélgetett egymás között:

– Ha Klárika ezt a verset olvashatná, mondá Áron.

– Hm! felele rá József. (Nem volt ez akkor olyan könnyű, mert nem volt még hét divatlap, a hol az ember kinyomathatta volna.)

– Már ha én neked volnék, csak a kezébe juttatnám.

– De hogyan?

– Ledobnám innen a kertbe.

– Le ám, de hátha a szél félreviszi s az udvarra esik s a nagytiszteletű úr kapja meg?

Most Áronon volt a sor azt mondani, hogy «hm».

– Úgy kellene azt, szólt sóhajtva József, szépen összehajtogatva elrejtteni a nyíló rózsák közé, hogy a mint korán reggel kijő a rózsaleveleket megszedni, egyedül ő lelje meg és olvassa el.

– Hát hiszen az könnyű, felelt Áron. Innen az ablakból le lehet ereszkedni egy kötél a kert



faláig, onnan könnyű beugrani az ásott földbe, visszafelé meg aztán fel lehet kapaszkodni a bodzafán s a kötélén megint feljöhetni.

-112-

- Mit gondosoz? szörnyedt el József, - én bocsátkozzam le kötélén a collegium ablakából? én mászszam át idegen kerítésen éjszaka?...

Áron maga is megijedt e szóra.

- Hisz én nem mondtam, hogy te cselekedd azt, én csak azt mondtam, hogy könnyű volna megtenni...

József elhallgatott egy ideig.

Egyszer csak megszólalt.

- Nem tudsz itt valahol egy hosszú kötelet?

- Tudok biz én, a régi csengetyűkötél itt van a padláson.

- Hozd elő.

Áron elment a kötélért, egy gerundiumból nyerges csinált a végén, melybe Józsefet beleültette s a kötelet az ablak keresztfája körül csavarintva, izmos tenyereivel belekapaszkodva, szép csendesen lebocsátá Józsefet a kőfalig, ki egy perczig sem látszott azon aggódni, hogy ha társa kezéből kicsuszik a kötél, ő rögtön nyakát szegheti; ha volt a mitől rettegett, ez azon egy dolog lehet, hogy ha meg találja valaki látni.

Senki sem látta meg. Átmászhatott a falon, elrejtette a verset a rózsák közé, s Áron markában újra fölemelkedék a kötélén a múzeum ablakáig szerencsésen; a két ifju csak akkor bámult el egymáson, hogy milyen bolondot cselekvének?

Másnap nem is mertek egymásra nézni, annál kevésbé a látcsőbe. Mint a ki valamely nagy gonosz gyilkos dolgot követett el, még a bűnös helyet is félve kerülték, s dobogó szívvel hallák reggel a nagytiszteletű úr csizmáit a folyosón végigkopogni.

-113-

Belépett. Sem József, sem Áron nem mert rá felpillantani, azt hívé mindegyik, hogy az orrukról le fogja olvasni az éjszakai merényletet.

- Jöjjön egy szóra félre humanissime.

Zetelaky inkább halott volt, mint élő. A világért rá nem nézett volna a tanárra, ki kegyetlen hallgatással tekintte rajta hosszasan végig.

- Csak azt akartam mondani humanissime, szólt végre száraz hangon, hogy ha máskor verset akar hozni, ne a kerítésen jöjjön be vele, hanem az ajtón, mert mind összegázolta a tulipán-ágyakat. Különben nem rossz vers a mit írt, csakhogy egy helyen az anodicus sántit.

S ezzel markába nyomta a kérdéses verset. József nem bánta volna, ha e perczben a collegium vele együtt elsülyed.

Klárrika megtalálta ugyan a kérdéses helyen a verset, de mint afféle jól nevelt leány, első kötelességének tartá az apjának denuncziálni, egyúttal az elgázolt tulipánágyakért is panaszt téve. Az öreg úr rögtön ráismert az írásra, s vége volt előtte József turpisságának. Többé sem experimentumokat nem bizott rá, sem a physicum museumba nem küldé dolgozni.

Ezenközben hol egyszer, hol másszor megtörtént, hogy a tanuló ifjuság nem csupán azon dolgokról hallott, a mik könyvekben vannak megírva, hanem hírt vett gyakorta az országban szertesét történő eseményekről is, s épen nem iparkodék elrejtegetni rokon- és ellenszenveit, miket a kurucz-laboncz világban vagy egy, vagy más irányában érzett, sőt néha leczkék kezdete előtt, mikor két-háromszáz tanuló össze volt egy teremben gyülekezve, lehet olyforma hajlandóságokat is tapasztalni, mintha e tisztes testület, ha birokra kerülne a dolog, aligha lenne télen nézője a mulatságnak.

-114-

Erre ugyan nemsokára kivánt alkalom is kínálkozék; egy napon Trajtzigfritzig és Bórembukk uraim ó kegyelmességeik beizenének a városba, hogy nekik száz darab vágómarhát, ötven mázsa szalonnát, ezer kenyeret és tizenkét bendő turót azonnal helybe küldjenek, borról sem feledkezőn meg, a mely ne legyen több, mint kétszáz akó. A jó nagyenyediek már ekkor annyira meg voltak fogyatkozva élelmi szerekben, hogy csak végső megszorítás mellett birták összerakni a kivánt mennyiséget, s midőn mindazt szekerekre raknák, megtudja a dolgot Balika, előjön a maga lyukából s elveszi tőlük az egész szállítmányt és elviszi a Torda hasadékaiba.

A jó enyediek mit csináljanak most? Mondhatták ők Trajtzigfritzignek, hogy Balika elvitte az enni-innivalót, menjen utána és vegye el tőle, a labonczvezér haragra gerjedetten felülteté a maga hadait s megesküvék, hogy porrá égeti Enyedet, s bor helyett a vérét iszsa meg az egész lakosságnak.

-115-

A szegény nép nagyon megijedt a kegyetlen fenyegetőzésre; eleget tenni a legjobb akarat mellett sem lehetett. Trajtzigfritzig és csordája pedig már Marosujvár körül járt, s a hogy a közbeeső falukkal bánt, abból Enyed is elgondolhatta, mi vár reá?

Ilyen inséges eset megszokott állapot vala már Enyeden, a lakosság a labonczok jöttének hírére hirtelen elhagyá házait, a mi féltője volt, azt elásta a pinczékbe, asztagok alá a földbe, az asszonyokat, gyermekeket, öregeket felküldték a hegyekbe az erdők közé, a hajadon leányokat

begyűjték a reformatus templomba, maguk a fegyverfogható férfiak pedig helyet foglalának ugyanott a templom udvarán, mely a mint most is látszik, erős, magas kőfallal volt bekerítve, s több rendbeli bástyatoronnyal ellátva, mely tornyokat a helybeli czéhek építtetéek: egyet a becsületes csizmadia czéh, mást a becsületes takács czéh, külön egyet a szűrszabó czéh, együtt a timár és varga czéh, egy negyediket, ötödiket a gombkötők és aranyművesek, hatodik volt a kovácsok és lakatosoké. Itt tartattak a czéhládák s nagy veszedelem idején idegyűltek a czéhbéli mesterek legényeikkel együtt s ők képezek az Isten várának őrségét.

Átellenben állt a collegium, roppant háromemeletes négyszárnyú épület, melyben hétszáz diák tanyázott, egy egész hadsereg, ha arra került a sor.

A mint a városon szétfutó hír eljutott a collegiumba is, lángot vetett a diákok szívébe az ifju vér: «nem hagyjuk magunkat, nem hagyjuk a várost!» szóltak lelkesülten, s másnap reggel a chemiai leczkén azt vette észre nagytiszteletű Szabó Gerzson uram, hogy tanítványai kardokkal és kopjákkal felfegyverkezve jelennek meg a hallgató-teremben, s hallani sem akarnak egyébről, mint hogy őket professoraik a labonczok ellen vezessék.

No ez szép kivánság volt nagytiszteletű Szabó Gerzson úrtól, hogy ő valakit a háborúba vezessen!

- Megbódultatok-e dilectissimi? szólt elszörnyedve a jó úr, menjeteek, igyatok «purgantes pectora succos». Hát Ajáj vagyok-e én, avagy a megveszett Achilles, hogy engem harczba akarjatok vinni? avagy myrmidonokat neveltem-e én bennetek, hogy ily vérengző gondolatokat tápláltok magatokban? kiknek kezeiben könyv forgott, most kezeitekben dárdá forog, kik csak énekelni tanultatok, im harczi ordításra ferdíteteek ajkitek. Azért ruháztam én reátok annyit bölcseséget és tudományt, hogy bitangul elhulljatok barbár ellenség csapásai alatt, mint bármely tudatlan katona, a ki azért született, hogy meghaljon?

E beszéd közben észrevevé Gerzson úr, hogy még Zetelaky is valami fringiát takargat a tógája alá, s iszonyúan ráförmedt:

- Még kend is fegyvert visel, kend? (Mikor valakit per «kend» nevezett, már akkor nagyon haragudott.) Felbomlott a világ tisztos rende! Hát volt rá eset valaha, hogy poéták, a múzsák választottai, a szent bercek lakói, a Pieridák barátai, fegyvert emelgettek volna kezeikben? - No, szóljon kend! kend nagy historicus, mondjon nekem erre esetet ha tud.

A faggatott diák végre megszólalt:

- Igen is volt rá eset: mikor Pán tanítványai botra kaptak a Helicont pusztító gallusok ellen s agyon verték őket.

Gerzson úr hátra kapta a fejét e szóra, mert meg volt neki felelve. Ez még dühösebbé tevé.

- És ha én megtiltom ti nektek, hogy fegyvert merjeteek fogni, midőn a nemes város békés alkudozásokkal törekszik a veszedelmet elhárítani magáról! Kendnek pedig humanissime Zetelaky annyit mondok, hogy nem szükség minden kérdésre felelni. - Most pedig parancsolom ti nektek, hogy e perczen lerakjatok minden fegyvert kezeitekből, és a ki ellenkezőleg cselekszik, az e pillanatban kitiltatik e collegium küszöbéről, és soha annak ez életben tagja többé nem leend!... Clarissimi domini jurátusok, huzassák meg a repedt harangot!

Ezt a repedt harangot olyankor volt szokás meghuzatni, midőn valaki a collegiumból ünnepelesen kitiltatott.

A rector szavait mély csend követé, melyet csak a repedt harang recsegő kongása szakgatott félbe. Az ifjak, kik képesek lettek volna náluknál hatszorta nagyobb sereggel megküzdni, professoruk szavára megjuhászkodva rakták le fegyvereiket mind, a repedt harang elhallgatott, a diákok helyeikre ültek, elővették könyveiket, a nagytiszteletű úr pedig vevé kézikönyvét és prælegált, mintha semmi sem történt volna, míg az órát nem csengették, akkor elbocsátá tanítványait, az elszedett kardokat és dárdákat pedig szekérre rakatá s elzaratá a templom alatti boltozatba, hogy még csak hozzájuk se lehessen férni.

Éjszaka azonban a diákok magukhoz térve az ijedségből, melyet a rector szavai okoztak bennük, újra összebeszélének, s miután fegyvereik elszedettek, másnap korán reggel, a mint a kapuk megnyittattak, kimentek a Maros partjára, ott jó friss fűzfákat találván, azokról vágott magának kiki egy husángot, s azokat a tóga alá rejtve, észrevétlenül beszállíták a collegiumba és elrejték a faraktárba szépen. Gondolák, hogy ez is jó fegyver, ha jó ember fogja a végét.

Még aznap délben megjelent a város alatt Trajtzigfritzig háromezer főre menő laboncz népével; a nemes város a főbirót, a collegiumi testület a nagytiszteletű rector professort választá ki, hogy deputatióba menjenek eléje.

Trajtzigfritzig lóháton ülve fogadta a küldöttséget; a többi sereg mind gyalog járt, kivéve három faágyút, melyeket bivalyok vontak. Nagyon gyanús kérdés volt azonban, ha vajjon el lehet-e ezen ágyúkat sütni, a nélkül, hogy az ember a körülállók életét veszélyeztesse? még egy negyedik ágyújuk is volt rézből, melyet valamely csata alkalmával valamelyik fél beszegezett és ott hagyott, ők pedig kifúrták a szeget onnan, úgy, hogy most, ha elsütötték az ágyút, a gyújtólyukon jött ki mind a töltés, a golyó pedig benn maradt.

Maga a had gyönyörű népség volt; igazán ráillett a válogatott czím, mert az ország minden népeiből volt az összeválogatva; magyar, oláh, belga, marodeur, rác és oláh-czigány egy

csoportban, egyik meztől és sisak a fején, másik a szűrín át kötötte derekára a kardot, némelyik nagy puskát cipelt, melynek nem volt már sem kulcsa, sem kereke, s mind valamennyi nyírott bajuszszal volt, hogy összekeveredés esetén mégis csak megkülönböztethessék egymást a hasonló elemekből szervezett kuruczoktól, kik hosszú haját s fülig kent bajuszt viseltek. A legnagyobb rész bocskorban járt, csupán azoknak jutott sarú, a kik valamely tisztségben voltak, azokra sarkantyú is volt ütve jobbára, de minthogy lovuk nem volt, az a sarkantyú nem szolgált egyébire, mint hogy legyen nekik miben elesni, ha futni akarnak.

Ily armadiának volt vezére Trajtzigfritzig; de nagyon csalatkoznék, a ki azt hinné, hogy ő is hasonló volt rongyos seregéhez; lova legszebb angol mén volt, ő maga ezüst csillagos láncszemből font pánczélinget viselt aransujtásos meggyzín bársony dolmány felett, homlokát kecsgehátú rézsisak borítá, s pánczépikkelyes keztyűkbe dugott kezeit széles egyenes kardja markolatán nyugtatá.

Széles, tunya képéből s nemtelen vonásaiból ugyan kirítt, hogy e pompához sem születése, sem érdemei nem juttaták, s a hány csojtár, a hány darab öltöny volt rajta, azon mind más név kezdőbetűi voltak hímezve, de ő azért elég méltóságot tulajdoníta magának, ha lovon ült, azokhoz a kik gyalog járnak, lenézőleg beszélhetni.

Alvezére, Bórembukk, egy nagy trabális mészároslegény volt, szórtelen csontos pofával; ki ellenkezőleg nagy gondot látszott arra fordítani, hogy mentül piszkosabb lehessen.

Bőrködmene csillogott a szennytól, s orczája egész bátran dicsekedhetett vele, hogy záporosón kívül más vizet soha sem érzett.

Minden fegyvere egy hatalmas taglóból állott, melylyel egy csapásra le birta félkézzel ütni a tulkot.

Ez érdemes férfiak elé járula a két tagból álló küldöttség, nagy tisztelettel és kalaplevéve, s nagyobb megtisztelés okáért Gerzson úr egy igen szép diák peroratiót tartott a két vezér előtt.

Trajtzigfritzig Bórembukkra nézett, ez viszont ő reá; egyikük sem tudott egy szót is diákul, hanem azért mégis úgy tettek, mintha mindent értenének.

- Értettem jól, a mit kend mondott - szólt a vezér - a mint észrevette, hogy Gerzson nem fog már többet beszélni, s leereszkedőleg vállára veregetett. Kinek híják kendet?

- Én vagyok Tordai Szabó Gerzson, a nagytiszteletű collegium rector-professora, társam ő kegyelme pedig nemzetes Tóth János uram, a nemes város főbirája.

- Hát a csizmadia-czéhmaster hol maradt?

- Az nem látta czélirányosnak közénk elegyedni.

- No pedig annak is itt kellene lenni, mert háromezer csizmára van szüksége a seregnek, a minek három nap alatt elő kell teremődni, különben esküszöm ősi kardomra (valahol lopta azt a kardot), hogy minden csizmediát eltörlök a föld színéről!

Ennél merészebb fogadást, úgy hiszem, senki sem tett még.

Gerzson úr meghajtá fejét, s most a főbiró szólalt meg magyarul.

- Majd tudtára adandjuk a becsületes czéhmasternek akaratomat méltóságos úr, és ő minden lehetségest el fog követni; kérünk azonban az egész város nevében, hogy érdemes hadaiddal légy kegyes a városon kívül maradni, mert mi ámbátor a legjobb véleménynyel vagyunk is felőled, a buta népség annyira fél a fegyveres néptől, hogy közeledéstek hírére mind szétszaladának az erdőbe, részint elzárkóztak a templomokba; úgy, hogy ha bejőnnétek, sem találnátok egyebet üres házaknál, nekünk pedig lehetlenné tennétek, hogy kívánságaitoknak megfelelhessünk, nem lévén senki a kitől azokat behajtsuk.

Trajtzigfritzig Bórembukk fülébe súgott valamit, s azzal rosszul rejtve ravasz mosolygását, így szóla:

- Becsületes szolgák. Minthogy félvén és minthogy bolondok lévén, mink sem kívánván, hogy házaitokat üresen hagyván, abban senkit sem találván; tehát hazamenvén és megmondjátok a népnek, hogy mi eltakarodjunk, ha ők hazajőjjenek, és azután pediglen kiváltképen csak hogy épenséggel azonnal mingyárt itt a város mellett ezer lépésnyire sátorot üssünk; ti pedig minden háznál gyertyát gyujtsatok, hogy lássuk, hogy mindnyájan otthon vagynak, különben pedig, ha egy vagy más, így vagy amúgy talál lenni, hát majd meglátjátok azt az egyet, hogy!

Ilyen ékesen szólással tudtára adván a vezér a maga ultimátumát a küldöttségnek, visszabocsátá őket a városhoz, ő pedig a maga seregével mintegy ezer lépésnyire letelepedett a mezőn, buzakévékből csinálván kiki magának sátorokat.

A visszatért küldöttség pedig tudtul adá a lakosságnak, hogy kiki menjen haza a maga lakásába, s éjszakára tegyen gyertyát az ablakába, s a mi szegénységétől kitelik, hordja össze, hogy a laboncz urakat kielégíthessék vele.

Úgy is történt, a czéhek szépen haza oszladoztak, az erdőre kimenekült asszonyok és vének visszahivattak, s késő estig nem szűnt meg az egész város sütni főzni az érdemes labonczok számára. Csupán a templomban elhelyezett ifju hajadonok nevében könyörgött azon kegyért a szép Klárka, hogy őket hagyják meg azon éjjel az Isten házában oltalma alatt, s e kérelmet a

-120-

-121-

-122-

-123-

többi szüzek is támogatván, a nemes tanács és a professori kar végre beleegyezett.

Szép holdvilágos éjszaka következék, csendes volt az egész vidék, a város előljárói nyugodtan aludtak menyezetes nyoszolyáikban, elgondolva, hogy mily bölcsen elháríták városuk felől a nagy veszélyt; háromszázötven szűz nyugodott Isten szent árnyéka alatt a templomban, a midőn Klárikának úgy tetszék álmában, mintha valami alak felköltené őt, hogy ne alügyék, hanem menjen fel a toronyba.

Ő azon félálmosan felment a lépcsőkön, hol a szent ekklézsia ötvenkét mázsás harangja állott, s a mint kitekinte a torony magas ablakán a holdvilágos éjbe, úgy tetszék neki, mintha valami nagy sötét foltot látna lassan a város felé hömpölygeni, s nemsokára kivehetővé lőn előtte, hogy az egy nagy embercsoport, melynek sötét tömegéből kaszák és kopják vasai villognak elő a holdvilágban.

Egyszerre világos lőn előtte minden: a laboncok csak azt várták, hogy a népség házaiban szétozolva lefeküdjék, hogy orozva rajta üssenek... Klárka egy percet sem akart veszteni, nem ment vissza a templomba, hogy társnéit felköltse, hanem hirtelen áthatva a mentőgondolattól, belekapaszkodék az ötvenkétmázsás harang kötelébe, hogy azt meghúzza, jelt adjon az egész városnak.

Gyöngé volt a leány karja, de erőt adott neki a vész, fehér kezeivel a durva kötélbe fogózva meglóbálta a nehéz harangot, melyet máskor alig birt meghúzni két férfi, s mielőtt a csoport a várost elérhette volna, egyszerre megkondult a vészharang a város felett, s azon pillanatban talpon volt minden ember, s mintegy összebeszélésre az asszonyok és öregek ismét futottak ki az erdőkre, a férfiak a templom bástyái közé, úgy, hogy mire a laboncok a városba értek, ismét őrösen találtak minden házat.

Trajtzigfritzig nagy dühbe jött e kijátsztatásra, s parancsot adott, hogy rögtön tizenkét helyen fel kell gyujtani a várost.

De alig fogtak emberei e kárhozatos munkához, midőn olyan zápor kerekedett, hogy rögtön eloltott minden égést: a laboncvezér káromolt Istent és ördögöt e boszuságért.

Reggelre virradva ismét kijöttek eléje a nagytiszteletű rector és a városbíró. A vezér szólni sem engedte őket. Rájuk fogta, hogy mindnyájan csalárd, hazug kutyák, a kik rászedik a becsületes embereket, és erősen esküvék, hogy négy ágyújával porrá lövi az egész várost, a templomot és a collegiumot, kardélre hányatja a lakosokat és a hajadonokat kiosztja katonái közt, hacsak ő neki azt az egyet ki nem adják, a ki a harangot meghúzta.

- Azon egy épen az én leányom, kegyelmes úr, felelt leverten Gerzson úr, de ha az ő élete árán megvásárolhatom városunk szabadulását, bizonyára átadom őt néked, csupán azon kegyelemért kérlek, hogy üttesd el az én fejemet elébb, mintsem szemeim az ő balsorsát meglátnák.

- Azt megkapod! vigasztalá őt Trajtzigfritzig s e biztatással egyszerre elrendelé, hogy a csapatok minden oldalról tóduljanak a városba. Ő maga nagy büszkén lován ülve, kötőfékjét a főbíró kezébe adá s úgy vezeteté magát az utcán végig, míg Bórembukk a professor nyakába ült fel s nevetséges iszonyattal viteté magát a piaczig, sarkantyúival illetve a tisztességes ősz férfiú oldalait.

A diákok mind ezt látták a collegiumból, mert a menet épen előttük állapotott meg; de be voltak zárva, a kapukulcsot maga Gerzson úr tette a zsebébe.

Később azt is látniok kellett, mint adják ki a templom ajtaján a félholt leányzót, a rector leányát, Klárikát, s mint emelé azt nyergébe Trajtzigfritzig.

De már ez mégis csak több volt, mint a mennyit diák szívvel el lehet viselni.

- Megölöm az egész világot! ordítá Zetelaky magánkívül, megölöm egy magam valamennyit s hanyatt-homlok rohant le a lépcsőkön; utána Aron és utána a többiek mind; - egy perc alatt ki volt sarkából vetve a bezárt kapu s a másik perczen mint a bolygatott méhköpü raja, ömlött ki a diákság a templom körét elfoglalt laboncokra.

- Nem volt kezükben egyéb, mint fűzfadorongok, de a míg a laboncok kanóczos puskáit haszonvehetlenné tette a sűrű zápor, az ő kezeikben súlyossá tette a fustélyt a fellázadt harag. Egy perc alatt a fálnak lett szorítva a labonc sereg, s az első ordításra vérszemet kapott csizmadiák köveket kezdtek fejeikre hajigálni.

A megszorult két vezér nem vette tréfára a dolgot, a mint meglátták, hogy labonczaik ugyancsak dülöngnek a diákok csapásai alatt, hátat fordítanak a csatatérnek s iparkodtak a városból kifelé. Trajtzigfritzig átkarolta az ölébe tett leánykát s vitte magával, szemeivel majd felfalva annak martalékul esett bájait, Bórembukk pedig galléron ragadá Gerzson urat s úgy hurczolta őt magával, roppant lábait futásnak eresztve.

Az elmondott szónál rövidebb idő alatt szét volt verve a világ minden részei felé a labonc sereg, alig harminczadmagával futott Felvincz felé a két csapatvezér, nyomukban mindenütt egy csoport diák, felgyűrt ökleikben nyers fűzfadorongok, hosszú fekete tógáik öveikbe akasztva, nagy dorongjaikon akkorát szöktek, mint egy angol paripa.

Mindig fogyott, mindig kevesebb lett az üldöző és üldözött csapat, egy-egy párjára talált a futásban s elmaradt magára tülekedni, végre ketten maradtak egymásnak, elől Trajtzigfritzig és Bórembukk, sarkukban József és Aron. Az elsőbkek egyike lovon járt, másik hosszú lábában

bizott, de a kettős teher alatt kifáradt a ló, s a mint az említett kis patakhöz értek, akkor látták, hogy ott nem lehet átmenni, mert a fellegszakadás árja elhordta a hidat, s a víz túlömlik a parton.

-127-

- No laboncz! kiáltá Áron utólérve az egyiket, itt a világ vége.

Bőrembukk látva, hogy itt csakugyan meg kell állni, elereszté Gerzson úr gallérját s tenyerébe kapva a taglót, úgy odavágott Áronhoz, hogy ha félre nem ugrik, derekában vágja ketté; de visszavágott a diák a doronggal s úgy talált a laboncz körmére ütni, hogy rögtön kiesett a kezéből a tagló; erre a laboncz vadállati dühvel ugrott neki pusztá kézzel az ifjunak, s bár az olyat vágott a husággal a fején keresztül, hogy meghajlott bele a bot, s a laboncz feje egyszerre czipóvá dagadt: mintha nem is neki szólt volna az, megkapá Áron kezében a fütyküst s ki akarta azt abból csavarni; de Áron is jól megfogá azt két kézzel s ilyenformán nagyokat rántva egymáson, elhuzakodtak egy ideig, míg mind a kettő kifáradt, s akkor farkasszemet kezdtek nézni.

- No Diák, szólt fogcsikorgatva a laboncz, most akadtál emberedre: tudod-e, hogy most ki fogott meg? az én nevem Bó-rem-bukk!

- De annál még az én nevem is czifrább, felelt Áron, az én nevem pedig Ka-ras-siay!

- Ka-ras-siay! kiáltá fel elszörnyűködve a laboncz; no iszen hát akkor jaj neked is, nekem is; s azzal egyet rántott ellenfelén, mire mind a ketten úgy estek bele a magas partról a megáradt patakba, hogy mindkettőjük felett összecsapott a víz.

Ez alatt József is utólérte Klárika rablóját; a lovag átlátva, hogy nincs menekülés, leszállva lováról s kihúzva a kardját, neki fordult Józsefnek, ki szótlan dühvel közeledett feléje.

-128-

- Mégy haza anyádhoz szopni, te fattyú! kiálta a pelyhetlen állú ifjonczra; vagy kezed lábad vagdaljam el?

Zetelaky nem felelt, csak megnyálazta tenyerét s középen fogva a botot, merészen odalépett a vasba öltözött ijesztő arczu vezér elé.

- Ejnye! nem mégy el innen? ordítá az magán kívül, s kardjával hozzá vágott szörnyen. De József kezében megpördült a husáng, s az egyik végével úgy csapta félre a kardot, hogy csak úgy pendült, a másikkal pedig olyat ütött a sisakra, hogy csak úgy kondult!

Meglódult az agya Trajtzigfritzignek ez ütésre, csakúgy bámult szanaszét, mintha keresné, hogy honnan ütötték meg?

Pedig nem kellett azt keresni, mert József most két kézre fogta a botot, s úgy vágta derékon ellenét, hogy az csak végig nyult a földön, a kard kiesett kezéből; meredt szemmel iparkodott még lováig vánszorogni, mire Zetelaky azt gondolva, hogy csak aléltan a lóhoz kötözött kedvesét akarja meggyilkolni, reárohant s lábával reá gázolva, egy végcsapással leüté.

Csak ekkor tekintte szét társai után. Azok mind szétmaradoztak, csak egy a bokrokon fennakadt tóga szárnya mutatá, hogy oda alatt is van valaki. Hirtelen oda futott, a tógánál fogva kihúzta a vízbe esett Karassiyt. Még akkor is fogták egymást Bőrembukkkal, csak hogy a diák még élt, de a laboncz meg volt halva.

-129-

Ekkor Gerzson úr segélyével fellocsolván Klárikát, magához teríték szép szavakkal ájultából, s akkor mind a négyen térden állva hálákat adának az Úrnak a megszabadulásért.

Azon két fűzfadorongot pedig, melylyel a két ellenséget leverték, az esetnek emlékére letüzik a patak medrébe és Gerzson úr áldást monda azokra, mint szintén József szerelmére is, kinek nem kellett többé perspectiván keresztül néznie Klárikát, ha látni akarta.

És ezen történetnek száz és ötven esztendeje már, és a két fűzfa folyvást zöldül a víz medrében. Hajdan a collegium kényelmes mulatólakot épített e fűzfákhoz, hova kijártak szép nyári napokban a tanulók, elmondva egymásnak a regét a két fűzfáról s elénekelve, hogy: «Erős várunk nekünk az Isten!»

---

## TARTALOM.

-130-

-131-

Carinus (Historiai novella)  
A nagyenyedi két fűzfa (Beszély)

[3](#)  
[99](#)

---

### Javítások.

Az eredeti szöveg helyesírásán nem változtattunk.

A nyomdai hibákat javítottuk. Ezek listája:

<a href="#">20</a>	fehér méllképével	fehér mellképével
<a href="#">66</a>	s elborzadva kérdé;	s elborzadva kérdé:

<a href="#">75</a>	Szememnek fénye	Szememnek fénye
<a href="#">119</a>	ágyút, a gyújtólyukon	ágyút, a gyújtólyukon
<a href="#">120</a>	félkézzel ütni	félkézzel ütni

\*\*\* END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK CARINUS; A NAGYENYEDI KÉT FŰZFA \*\*\*

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE  
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE  
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at [www.gutenberg.org/license](http://www.gutenberg.org/license).

**Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works**

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at [www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org). If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website ([www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org)), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the

works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.

- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

## **Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™**

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.



Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at [www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org).

### **Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation**

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at [www.gutenberg.org/contact](http://www.gutenberg.org/contact)

### **Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation**

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit [www.gutenberg.org/donate](http://www.gutenberg.org/donate).

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: [www.gutenberg.org/donate](http://www.gutenberg.org/donate)

### **Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works**

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: [www.gutenberg.org](http://www.gutenberg.org).

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.